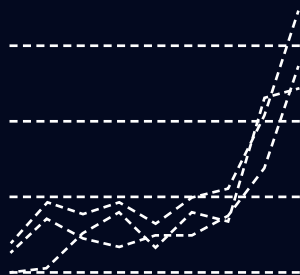
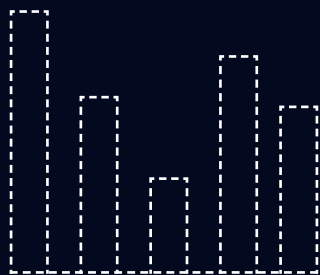
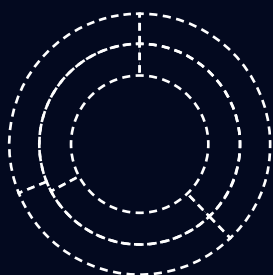

KNYGŲ LEIDYBOS SEKTORIAUS VYSTYMASIS LIETUVOJE

apžvalga

Turinys

<i>1.Lietuvos leidėjų asociacija (LLA)</i>	<i>2</i>
NKPK ir @lithuanianbooks	3
<i>2.Knygų leidyba Lietuvoje</i>	<i>4</i>
2.1 Knygų leidybos mastas	4
2.2 Lietuvių autorių ir verstinės knygos	5
2.3 Knygos pagal tematiką	7
2.4 Skaitmeninė leidyba	9
<i>3.Knygų įperkamumas</i>	<i>11</i>
3.1 Namų ūkių išlaidos spaudai	11
3.2 Knygų kainos	12
3.3 Knygų įperkamumas	13
<i>4.Knygų prieinamumas</i>	<i>14</i>
4.1 Mažmeninės prekybos tinklas	14
4.2 Bibliotekos	16
4.3 Piratavimas	19
<i>5.Knygų leidybos įmonių verslo rezultatai</i>	<i>21</i>
5.1 Sektoriaus įmonės	21
5.2 Pardavimo pajamos	22
5.3 Išlaidos	22
5.4 Finansinis gyvybingumas	23
<i>6.Skaitymas ir raštingumas Lietuvoje</i>	<i>26</i>
6.1 Lietuvių skaitymo įgūdžiai	26
6.2 Skaitymo įpročiai ir intensyvumas	27
6.3 Skaitymo barjerai	29
6.4 Raštingumo rodikliai	29
<i>7.Pagrindiniai iššūkiai</i>	<i>31</i>

1. Lietuvos leidėjų asociacija (LLA)

Lietuvos leidėjų asociacija (LLA) įsteigta 1989 m., aktyviai veikia nuo 1993 m. Šiandien LLA turi 40 narių, tarp kurių – ne tik akcinės bendrovės, bet ir specializuotus leidinius leidžiančios mokslo ir kultūros biudžetinės, ir viešosios įstaigos, nevyriausybinės organizacijos. LLA leidyklų-narių produkcija sudaro 82 proc. knygų leidybos rinkos. Nuo 1999 m. LLA priklauso Europos leidėjų federacijai (FEP) ir 2000 – 2010 m. priklausė Tarptautinei leidėjų asociacijai (IPA), nuo 2012 m. – Nacionalinei kūrybinių ir kultūrinių industrijų asociacijai.

Misija

Sudarant palankias konkurencines, mokestines ir teises sąlygas knygų leidybos sektoriaus plėtrai ir literatūros sklaidai, ugdyti skaitančią, raštingą ir kūrybingą visuomenę, gerinti Lietuvos įvaizdį per lietuvišką knygą kaip Lietuvos vizitinę kortelę.

Vizija

Tapti knygų leidybos sektorių atstovaujančia ir tarpininkaujančia organizacija šalyje ir užsienyje, skatinančia efektyvią knygų leidybos ir literatūros sklaidos dalyvių partnerystę ugdant skaitančią, raštingą ir kūrybingą visuomenę.

Prioritetinės veiklos kryptys:

- Atstovavimas ir politikos formavimas
- Lietuvos leidybos ir literatūros sklaida ir tarptautiškumas
- Skaitymo ir kūrybinio raštingumo skatinimas
- Tarpsektorinis bendradarbiavimas ir kompetencijos

Veiklos ir renginiai:

- Tarptautinė Vilniaus knygų mugė
- Nacionalinis knygų prekyboje katalogas (NKPK) ir autorių teisių katalogas ©lithuanianbooks
- Skaitymo skatinimo akcija „Lietuva skaito!“
- Literatūros ir knygos meno premijos
- Atstovavimas Europos leidėjų asociacijoje (FEP)
- Seminarai ir konferencijos specialistams
- Tarptautinės specialistų knygų mugės Europoje

Tarptautiniai projektai:

- ALDUS – Europos knygų mugių bendradarbiavimo stiprinimui.
- PUBCOOP – literatūros sklaidos sąlygų Europos knygų leidėjams gerinimas.
- E2 (2012–2014) – nuotolinės mokymų programos knygų leidėjams kūrimas.

- TISP (2013–2016) – profesionalios knygų leidėjų ir IT specialistų bendruomenės subūrimas, skatinant skaitmeninę leidybą.
- ARROW PLUS (2011–2014) – platformų, kaupiančių duomenis kūrinio statuso identifikavimui, Europoje kūrimas.

NKPK ir @lithuanianbooks

LLA teikia Nacionalinio knygų prekyboje katalogo paslaugas ir sprendimus. NKPK:

- knygų metaduomenų bazę pagal tarptautinius standartus (iš viso virš 32 600 leidinių įrašų, virš 200 leidėjų, bibliotekų ir platintojų);
- pagalbinė priemonė intelektinės nuosavybės apsaugai;
- išsami informacija knygų platinimui ir sklaidai.

Kas yra @lithuanianbooks?

- Lietuvos autorių teisių katalogas kūriniių pristatymui ir sklaidai pasaulyje.
- Išsami lietuviškų knygų, leidėjų ir autorių duomenų bazė.
- Internetinė platforma, skirta užsienio leidėjams, literatūros agentams ir vertėjams.

Misija:

- pristatyti Lietuvos autorius, leidėjus ir jų teises;
- teikti visą reikalingą informaciją apie autorių teises;
- skatinti lietuviškų knygų sklaidą.

www.ltbooks.lt

www.nkpk.lt

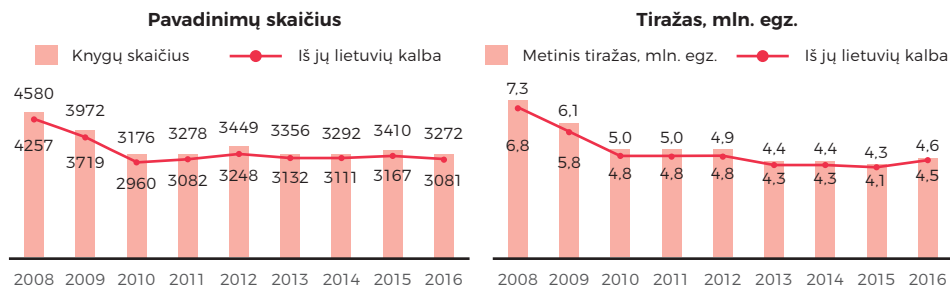
www.lietuvaskaito.lt

2. Knygų leidyba Lietuvoje

2.1 Knygų leidybos mastas

Lietuvoje šiuo metu yra kiek daugiau nei 500 leidėjų, 2016 m. išleidusių beveik 3,3 tūkst. pavadinimų knygų, kurių bendras tiražas siekė 4,6 mln. egz. Aktyvūs knygų rinkos dalyviai, per metus išleidę 10 ir daugiau knygų, 2016 m. sudarė 12 proc. visų leidėjų (63 leidėjai). Daugiau nei pusė leidėjų (263) 2016 m. išleido tik po vieną knygą.

1 pav. Knygų leidybos apimtys

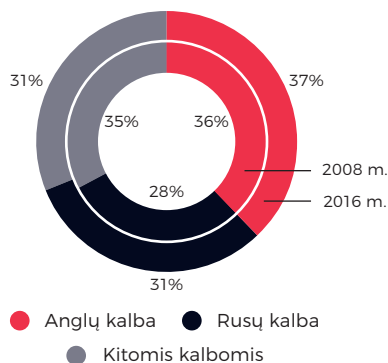

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos statistika

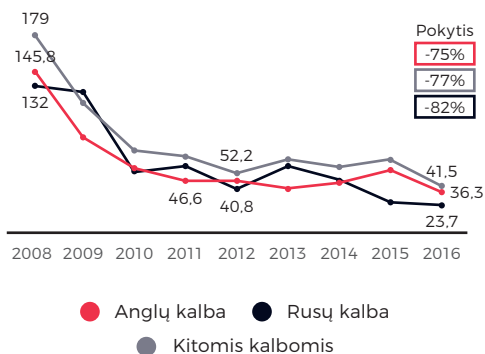
2009 m. ekonominė krizė smarkiai pristabdė leidybos industrijos plėtrą: knygų pavadinimų skaičius per 2009–2010 m. sumažėjo net 31 proc. (nuo 4,6 tūkst. 2008 m. iki 3,2 tūkst. 2010 m.), o per 2011–2012 m. situacija stabilizavosi ir šiuo metu išleidžiama apie 3,3 tūkst. skirtingų pavadinimų knygų per metus. Prieš krizę rinkoje buvo nusistovėjęs apie 8 mln. egz. per metus knygų tiražas, tačiau ekonomikos nuosmukis šią pusiausvyrą išjudino (augo PVM, brango knygos, sumažėjo gyventojų perkamoji galia ir noras išlaidauti), todėl per 2008–2013 m. tiražai susitraukė 40 proc. – nuo 7,3 iki 4,9 mln. egz., ir panašiam lygį laikosi iki šiol. Per 2008–2016 m. laikotarpį egzempliorių skaičius vienam gyventojui sumažėjo nuo 2,2 iki 1,6 knygos, o vidutinis tiražas – nuo 1,6 iki 1,4 tūkst. egz.

2 pav. Knygos užsienio kalbomis

Pavadinimų skaičiaus pasiskirstymas, proc.

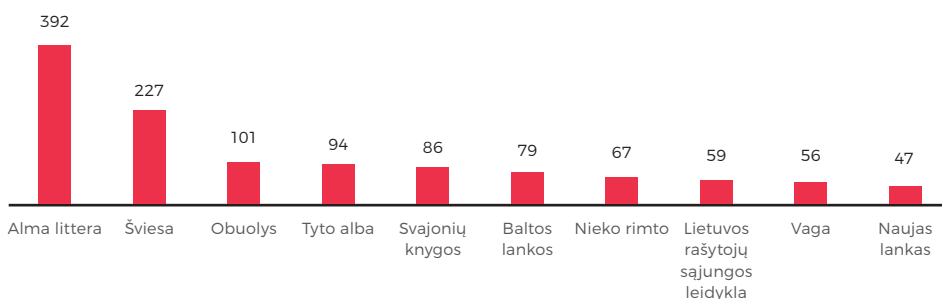
Tiražas, tūkst. egz.

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos statistika

2008–2016 m. absoliučią daugumą leidžiamų knygų (93–94 proc.) sudarė leidiniai lietuvių kalba (originalai ir vertimai). Tai, kad lietuvių kalba skaitančiųjų rinka yra itin maža ir dėl blogėjančios demografinės padėties tolydžio traukiasi, yra vienas esminių sektoriaus plėtros potencialą ribojančių veiksnių. Tarp Lietuvos leidyklų išleistų knygų užsienio kalba dominavo knygos anglų ir rusų kalbomis, kurios 2016 m. atitinkamai sudarė 2,2 proc. ir 1,8 proc. visoje knygų skaičiaus struktūroje. Nagrinėjamu laikotarpiu anglų ir rusų kalba išleistų knygų dalis knygų užsienio kalba struktūroje šiek tiek išaugo, tačiau bendra dalis (6–7 proc. visoje struktūroje) išliko beveik nepakitusi, o anglų ir rusų kalba išleistų knygų tiražų dalis bendrame knygų užsienio kalba tiraže susitraukė nuo 6 iki 3 proc. Tarp Lietuvos leidyklų leidžiamų knygų užsienio kalba vis didesnę dalį sudaro leidiniai anglų ir rusų kalbomis, tačiau iš esmės nekintantis lietuvių / kitomis kalbomis leidžiamų knygų santykis rodo, kad knygų užsienio kalba poreikį didžioji dalis skaitytojų realizuoja įsigydami kitų šalių leidyklų knygas.

3 pav. Pirmaujančių leidyklų dešimtukas
Pirmaujančių leidyklų dešimtukas pagal pavadinimų skaičių (2016 m.)

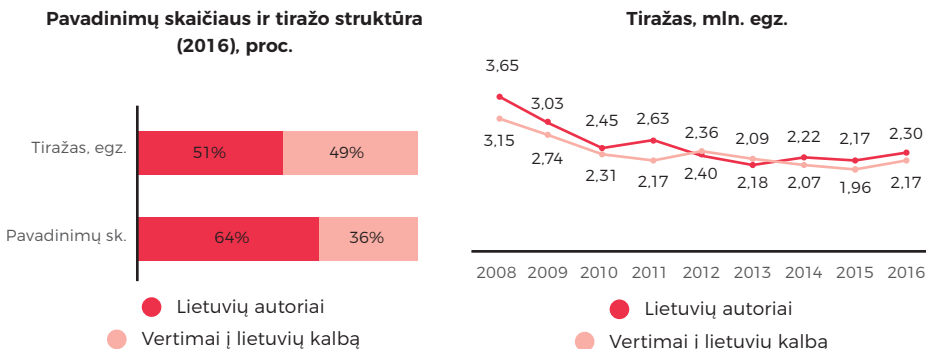
Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos statistika

Sektoriuje dešimt pirmaujančių leidyklų pagal išleistų kūrinių skaičių 2016 m. išleido apie 37 proc. visų naujų knygų pavadinimų. Leidybos srityje pirmauja „Alma littera“ grupei priklausančios įmonės – įvairių ir kokybiškų kūrinių leidėja „Alma littera“ ir viena didžiausių bei daugiausia patirties turinčių Lietuvos vadovėlių ir mokomosios literatūros leidyklų „Šviesa“. 2016 m. ši įmonių grupė išleido daugiau kaip 600 naujų kūrinių 1,2 mln. egz. tiražu. Trečią vietą užima leidykla „Obuolys“, išleidusi 101 kūrinių 234,6 tūkst. egz. tiražu. Likusios įmonės per pastaruosius metus išleido mažiau nei 100 naujų knygų pavadinimų.

2.2 Lietuvių autorių ir verstinės knygos

Lietuvių autorių knygos bendroje rinkoje sudaro maždaug du trečdalius visų knygų pavadinimų ir apie pusę metinio tiražo. 2008–2016 m. ši proporcija per laikotarpį varijavo nežymiai (64–68 proc. pavadinimų skaičius ir 49–54 proc. metinis tiražas). Tiek lietuvių autorių, tiek verstinių knygų pavadinimų skaičius ir tiražai traukėsi panašiai: didesnę smukimą patyrė lietuvių autorių knygų pavadinimų skaičius (sumažėjo 29 proc., verstinės knygos – 24 proc.), taip pat labiau susitraukė ir lietuvių autorių knygų metinis tiražas (sumažėjo 37 proc., verstinių knygų – 31 proc.).

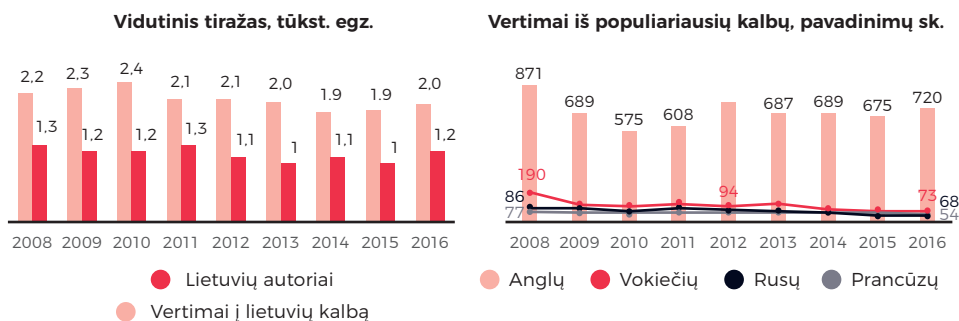
4 pav. Lietuvių ir užsienio autorių knygų leidyba

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos statistika

Vidutinis lietuvių autorių ir į lietuvių kalbą išverstų knygų tiražas per laikotarpį susitraukė nežymiai, atitinkamai 8 proc. ir 9 proc. 2016 m. vidutinis lietuvių autorių knygų tiražas buvo 40 proc. mažesnis už verstinių knygų tiražą.

5 pav. Lietuvių ir užsienio autorių knygų pavadinimų ir tiražų dinamika

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos statistika

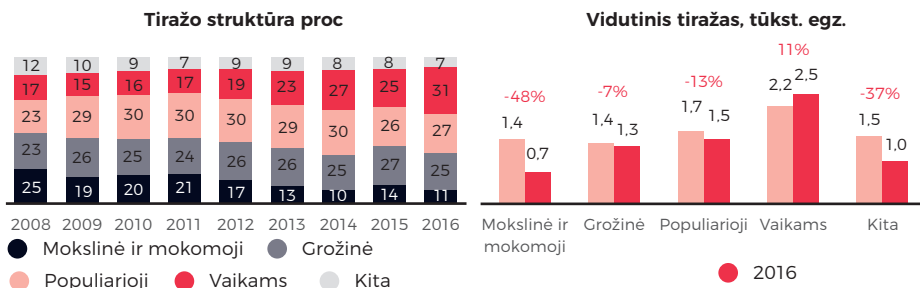
Daugiausia knygų 2008–2016 m. išversta iš anglų, vokiečių, rusų ir prancūzų kalbų: vertimai iš šių kalbų kartu sudarė 85–86 proc. visų užsienio autorių knygų pavadinimų ir su nedideliais nuokrypiais nekito visą laikotarpį. Mažėjant leidžiamų knygų, tarp jų ir vertimų, skaičiui, labiausiai – net 62 proc. – mažėjo vertimų iš vokiečių kalbos, tuo metu vertimų iš anglų kalbos sumažėjo tik 17 proc. (vidutiniškai visų verstinių knygų pavadinimų skaičius sumažėjo 24 proc.).

Nors tiražai liudija, kad didesnę paklausą tarp vartotojų turi verstinė literatūra, naujausios tendencijos atskleidžia augantį skaitytojų susidomėjimą lietuvių autorių knygomis. Pastaruoju metu ryškiai pakito situacija perkamiausių knygų dešimtuose, kuriuose tvirtas pozicijas užima lietuvių autoriai. Tai apima ne tik grožinę, bet ir populiariąją literatūrą (patarimų, receptų knygos, prisiminimai, psichologinė literatūra ir kt.). Be to, kasmet ryškiai didėja susitikimų su lietuvių autoriais ir naujų knygų pristatymų lankytojų skaičius. Rinkos dalyvių teigimu, pagrindinė šių pokyčių priežastis – pasikeitusi leidyklų politika ir suaktyvėjusi konkurencija dėl lietuvių autorių. Leidyklos nebėra pasyvios, imasi aktyvių vadybinių veiksmų, tokių kaip potencialių autorių paieška, temų inicijavimas atsižvelgiant į kitose šalyse pastebimas tendencijas, skaitytojų skatinimas atrasti naujus autorius bei kitokio, neįprasto, žanro knygas.

2.3 Knygos pagal tematiką

Didžiausią 2016 m. išleistų naujų pavadinimų knygų dalį sudarė grožinė literatūra (27 proc.); atitinkamai populiarioji literatūra (25 proc.), mokslinė / mokomoji literatūra (21 proc.), knygos vaikams (17 proc.), kita literatūra (10 proc.). 2016 m. didžiausias metinis tiražas – knygų vaikams (31 proc.), populiariosios ir grožinės literatūros atitinkamai 27 ir 25 proc., mokslinės ir mokomosios literatūros – 11 proc., kitos literatūros – 7 proc. Tiražai segmentuose labai netolygūs: didžiausias vidutinis tiražas buvo knygų vaikams (2,5 tūkst. egz.), mažiausias – mokslinės ir mokomosios literatūros (0,7 tūkst. egz.).

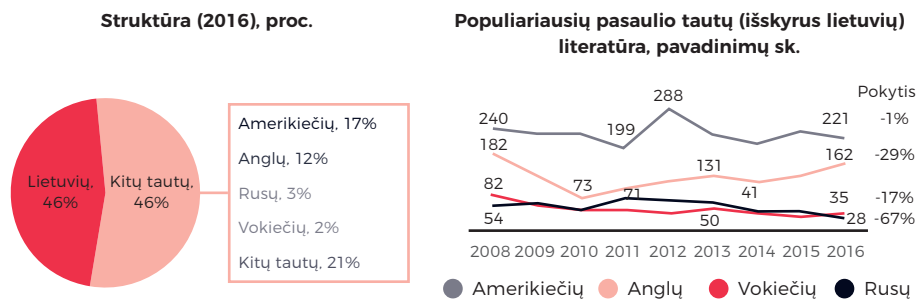
6 pav. Knygų pagal paskirtį tiražo pasiskirstymas

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos statistika

2016 m. grožinės literatūros segmente naujų pavadinimų knygų išleista 28 proc. mažiau nei 2008 m. Ryškiausias smuktelėjimas įvyko 2010 m., kai per metus pavadinimų skaičius sumažėjo 26 proc. Lietuvių autorių dalis grožinės literatūros segmente nuo 2008 m. pakito nežymiai – nuo 48 iki 46 proc. Tarp kitų pasaulio tautų grožinės literatūros knygų vyrauja anglakalbių šalių literatūra, daugiausia amerikiečių ir anglų, kartu su australų, airių, kanadiečių literatūra sudaranti apie 43 proc. pasaulio tautų (be lietuvių) literatūros. Per 2008–2016 m. beveik nepakito amerikiečių grožinės literatūros pavadinimų skaičius, o vokiečių literatūros pavadinimų sumažėjo 67 proc.

7 pav. Pasaulio tautų grožinės literatūros pavadinimų skaičiaus struktūra ir dinamika

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

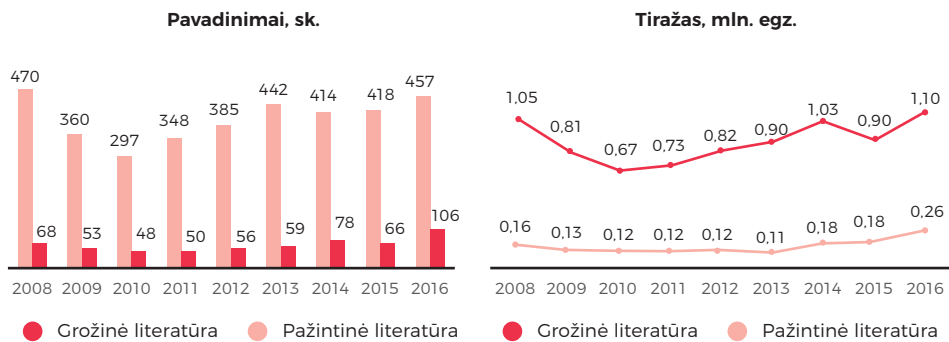
Didžiausi pokyčiai įvyko mokslinės ir mokomosios literatūros segmente. Mokslinė ir mokomoji literatūra per 2008–2016 m. patyrė didžiausią nuosmukį: knygų pavadinimų skaičius sumažėjo beveik per pusę (mokslinės – 38 proc., mokomosios – 51 proc.), vidutinis tiražas taip pat susitraukė dvigubai (26 ir 50 tūkst. egz.).

proc.), o metinis – 72 proc. Viena priežasčių galėtų būti augančios skaitytojų galimybės susirasti reikiama informaciją internete, skaitmeninėse akademinėse duomenų bazėse, taip pat greičiausiai didžiąją dalį skaitytojų mokslinės literatūros poreikio patenkina literatūra anglų ir kitomis užsienio kalbomis. Be to, mokomosios literatūros paklausai įtakos turi didėjanti emigracija, mažėjantis moksleivių skaičius.

Populiarioji literatūra 2008–2016 m. demonstravo tam tikrą stabilumą: tiek pavadinimų skaičius, tiek metinis ir vidutinis tiražai traukėsi mažiau nei vidutiniškai pati rinka. Pažintinių, psichologinių, mokslo populiarinimo, mitybos / receptų ir kt. lietuvių ir užsienio autorių knygų poreikį ir santykinai didelę auditoriją liudija tokių leidinių dominavimas perkamiausių knygų sąrašuose. Rinkos dalyvių teigimu, populiarioji literatūra lengviau randa savo skaitytoją, nes geba lanksčiai prisitaikyti prie visuomenėje vyraujančių „madų“.

Knygų vaikams leidyba Lietuvoje ypač sparčiai augo pastarąjį dešimtmetį ir pasižymėjo didele turinio, tematikų, apimties, formos, tikslinės grupės, iliustracijų, meninio apipavidalinimo įvairove. Priklausomai nuo autoriaus, apimties ir tematikos, vaikiškų knygų tiražai smarkiai svyruoja: knygos leidžiamos ir kelių šimtų, ir keliolikos tūkstančių egzempliorių tiražu. Nors bendra tiražų mažėjimo tendencija Lietuvos knygų leidyboje nesikeičia jau daugiau kaip 20 metų ir vidutinis vaikų knygos tiražas susitraukė nuo 18,9 tūkst. egz. 1993 m. iki 2,3 tūkst. egz. 2008 m., vidutinis vaikiškų knygų tiražas visuomet buvo gerokai didesnis už bendrą vienos knygos tiražo vidurkį. 2008–2016 m., kai bendras vidutinis knygų tiražas sumažėjo 16 proc., knygų vaikams tiražas išaugo net 11 proc., o pavadinimų skaičius – 5 proc. Grožinės vaikų literatūros metinis tiražas per šį laikotarpį sumažėjo tik 3 proc. (bendras – 21 proc.). Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos duomenimis, itin pagausėjo mažiausiems skaitytojams skirtų žaislinių-pažintinių knygų, komiksų knygų 7–12 m. vaikams; tarp knygų paaugliams dominuoja fantastikos literatūra.

8 pav. Vaikų knygų pavadinimų skaičiaus ir tiražo dinamika

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos statistika

Mažiausio sektoriaus – kitos tematikos knygų – pavadinimų sumažėjo 43 proc., o vidutinis tiražas – 37 proc., kai bendras visų knygų pavadinimų skaičius sumažėjo 29 proc., vidutinis tiražas – 12 proc. Tarp kitų knygų patenkančių informacinių leidinių traukiamąsi greičiausiai lemia interneto konkurencija: enciklopedinė informacija, žodynai, duomenų masyvai internete yra lengvai prieinami (ir dažniausiai nemokami), todėl tokios tematikos spausdintinių leidinių rinka ir ateityje turėtų trauktis.

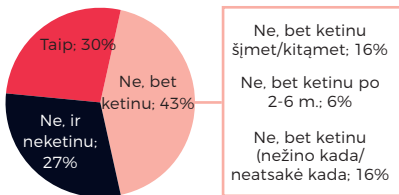
2.3 Skaitmeninė leidyba

Skaitmeninių knygų rinka Lietuvoje yra nišinė: užima apie 2 proc. bendrosios leidybos rinkos, asortimentą sudaro maždaug 1000 pavadinimų. Pirmosios skaitmeninės knygos Lietuvoje atsirado apie 2011 m. ir jas platino pavienės elektroninės parduotuvės (skaitykle.lt, knyguote.lt), leidyklos į šį procesą pamažu įsitraukė vėliau. Šiuo metu pagrindiniai skaitmeninių knygų leidėjai yra „Alma littera“ (grožinė literatūra), „Šviesa“, TEV (vadovėliai), Vilniaus Gedimino technikos universitetas (vadovėliai aukštosioms mokykloms), taip pat kitos leidyklos („Kitos knygos“, „Eugrimas“, „Svajonių knygos“, „Luceo“, „Žara“ ir kt.). Skaitmeninių knygų tematikų pasirinkimas vis dar gana menkas: dominuoja vadovėliai universitetams ir pažintinė-mokomoji literatūra, mažiau išleidžiama grožinės, vaikų, psichologinės literatūros, vadovėlių mokykloms, tačiau skaitmeniniu formatu jau pasirodo ir lietuvių autorių grožinės knygos. Didžiąją dalį lietuviškų knygų turinio sudaro vien tekstas.

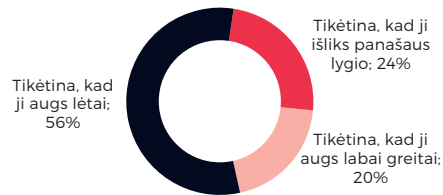
Nors knygų rinkos dalyviai nuolat tiria konkurencinio funkcionavimo sąlygas, ieško efektyvių atspariančių plėtros sprendimų, siekia įvertinti kitų informacinių alternatyvų konkurenciją bei piratavimo grėsmę, pripažįstama, kad skaitmeninių knygų leidybos plėtrai sąlygos Lietuvoje iš esmės yra nepalankios: mažoje lietuvių kalba leidžiamų knygų rinkoje lemiamas neigiamas veiksnys yra aukštas piratavimo lygis (skaitmeninės knygos yra lengvai kopijuojamos, platinamos, sunaikinami apsaugos kodai; dalis autorių dėl piratavimo grėsmės nepageidauja, kad jų knygos būtų leidžiamos skaitmeniniu formatu). Taip pat rinkos plėtrą stabdo PVM lengvatos nebuvimas. Spausdintiems leidiniams taikomas sumažintas 9 proc. PVM, o skaitmeniniams – standartinis 21 proc. PVM tarifas, todėl skaitmeninių knygų kainos nedaug skiriasi nuo spausdintinių knygų kainų. Lietuvos skaitytojai (ypač vyresnės ir vidurinės kartos) yra konservatyvūs, spausdintą knygą laiko „tikresnę“, „dvasingesnę“. 2014 m. atliktas skaitmeninės leidybos Lietuvoje tyrimas¹ taip pat atskleidė gana pesimistines rinkos dalyvių nuostatas. Nors anoniminės 73 leidybinių veiklą vykdančių įmonių apklausos duomenimis beveik trečdalis Lietuvos leidėjų jau leidžia skaitmenines knygas, dar 43 proc. tai ketina daryti ateityje, didžioji dalis (56 proc.) respondentų mano, kad skaitmeninių knygų rinka Lietuvoje augs lėtai, dar ketvirtadalis – kad ji išliks panašaus lygio; tik penktadalis atsakiusių tiki, kad ji augs labai greitai.

9 pav. Leidyklų skaitmeninių knygų leidyba ir prognozuojami rinkos pokyčiai

Ar pastaruju metu leidžiate knygas skaitmeniniu formatu?

Kaip prognozuojate skaitmeninių knygų rinką Lietuvoje per ateinančius 5 metus?

Šaltinis: Skaitmeninė leidyba Lietuvoje 2014 metais. Mokslinio tyrimo ataskaita (tyrime dalyvavo 73 įmonės)

¹ E. Macevičiūtė, A. Gudinavičius, A. Šuminas. Skaitmeninė leidyba Lietuvoje 2014 metais. Mokslinio tyrimo ataskaita. Vilniaus universitetas, 2014.

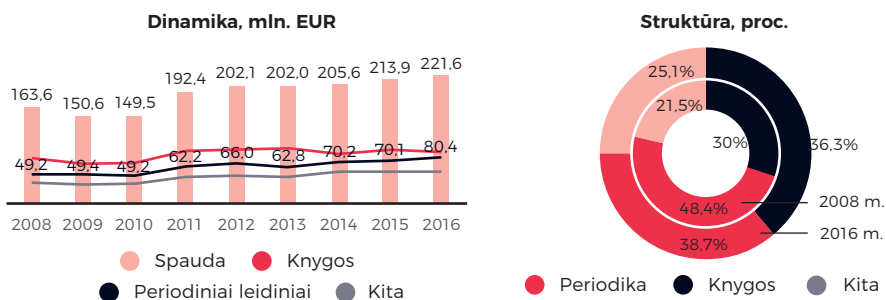
Tačiau jaunajai kartai yra įprastas ir priimtinas skaitmeninio turinio naudojimas, todėl, nors ir lėtai, skaitmeninių knygų leidyba ateityje turėtų išsibėgėti. Iki šiol egzistavusį įsitikinimą, kad skaitmeninių knygų rinka gali plėtotis tik aukojant spausdintų knygų rinką, keičia supratimas, kad formato pasirinkimą dažniausiai lemia situacija, o pačios knygos tarpusavyje nekonkuruoja.

3. Knygų įperkamumas

3.1 Namų ūkių išlaidos spaudai

Lietuvos gyventojai spaudai² 2016 m. išleido 221,6 mln. Eur. Apskaičiavus vienam gyventojui išeina, kad vidutinis lietuvis spaudai per metus išleidžia 77 Eur. Bendrame vartojimo krepšelyje išlaidos spaudai sudaro 0,89 proc. vertės (2008 m. – 0,85 proc.).

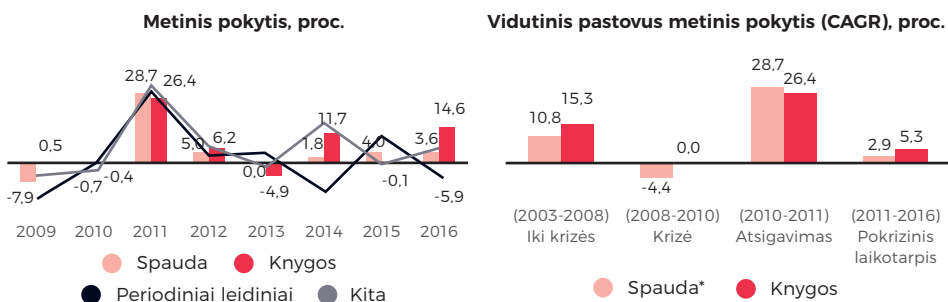
10 pav. Namų ūkių individualaus vartojimo išlaidos spaudai (to meto kainomis)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; *095 Laikraščiai, knygos ir raštinės reikmenys; išskirstymas į smulkesnes grupes – įvertis pagal vartotojų kainų indekso svorius

Knygoms tenka kiek daugiau nei trečdalis išlaidų spaudai sumos (2016 m. – 80,4 mln. Eur), 39 proc. (85,7 mln. Eur) išleidžiama periodiniams leidiniams, likusi suma skiriama įsigyti įvairių spaudinių, raštinės ir piešimo medžiagų. Ryškiausias išlaidų spaudai struktūrinis pokytis per 2008–2016 m. yra knygoms skiriamų išlaidų dalies didėjimas.

11 pav. Namų ūkių individualaus vartojimo išlaidų spaudai dinamika (to meto kainomis)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; *095 Laikraščiai, knygos ir raštinės reikmenys; išskirstymas į smulkesnes grupes – apytikris įvertis pagal vartotojų kainų indekso svorius

Iki nuosmukio sparčiai kylant ekonomikai ir gyventojų pajamoms, spaudai tenkančios išlaidos kasmet augo dviženkliais skaičiais, tačiau ekonominė krizė šią tendenciją sustabdė ir pirkėjų elgsenoje optimistinę išlaidavimą pakeitė atsargus praktiškumas. Šią ilgalaikę tendenciją sustiprino euro įvedimas 2015 m. ir su tuo susiję gyventojų nuogastavimai dėl prekių ir paslaugų kainų. Todėl, nors 2011 m. spaudai skiriama pinigų suma susilygino ir net gerokai viršijo lygį prieš krizę, vėlesniais metais gyventojai išlaidas spaudai

² Įeina laikraščiai, knygos ir raštinės reikmenys (COICOP kodas „095 Laikraščiai, knygos ir raštinės reikmenys“)

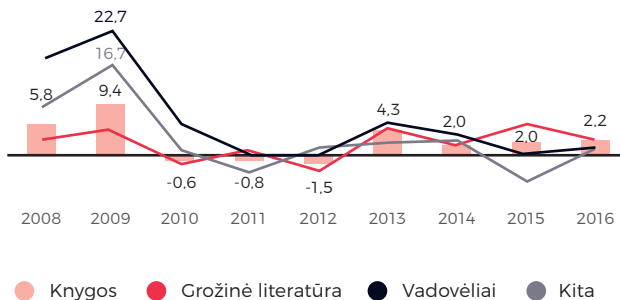
didina labai santūriai (1-o gyventojų išlaidos spaudai auga vidutiniškai 3,6 proc. per metus), o, įvertinus gyventojų skaičiaus mažėjimą, bendros namų ūkių išlaidos spaudai auga dar lėčiau – vidutiniškai 2,9 proc. per metus (palyginimui 2003–2008 m. – 10,8 proc. per metus).

Išlaidų knygoms dinamika iš esmės sutampa su bendromis išlaidų spaudai tendencijomis: iki recesijos 2003–2008 m. namų ūkių išlaidos knygoms vidutiniškai augo 15,3 proc., 2009–2010 m. augimas sustojo, tačiau vertine išraiška smukimo nebuvo, nes mokestiniai pakeitimai (padidintas knygoms taikomas PVM tarifas; išaugo autorinių honorarų mokesčiai) sukėlė knygų brangimą 9,4 proc. Nors 2011 m. galima laikyti rinkos atsivavimo metais (vartotojų išlaidos knygoms šoktelėjo 26 proc.), iki šiol nėra aiškios vartotojų išlaidų knygoms kitimo tendencijos – 2011–2016 m. laikotarpiu knygoms įsigyti skiriama suma svyruoja apie 80,4 mln. Eur, o vidutinis metinis pokytis siekia 5,3 proc.

3.2 Knygų kainos

Rinkos dalyvių vertinimu, vidutinė mažmeninė knygos kaina Lietuvoje yra 9–10 Eur. Per 2008–2016 m. didžiausias kainų šuolis buvo 2009 m., kai įgyvendinant krizės įveikimo planą buvo nuo 5 iki 9 proc. padidintas knygoms taikomas PVM tarifas, o autorinių honorarų apmokestinimas prilygintas darbo užmokesčiui. Dėl to pajamų ir socialinio draudimo mokesčių našta padidėjo daugiau kaip 50 proc. Dėl šių priežasčių labai nepalankiomis ekonomikos sąlygomis knygu kaina per 2009 m. vidutiniškai išaugo 9,4 proc., o per ateinančius dvejus metus knygų tiražas smuko 31 proc. – nuo 7,3 mln. egz. 2008 m. iki 5 mln. egz. 2010 m. Reaguodami į paklausos sumažėjimą, knygų leidėjai ir prekybininkai vykdė atsargesnę kainodaros politiką. Todėl 2010–2012 m. knygų kaina nežymiai mažėjo, tačiau to nepakako, kad paklausa grįžtų į buvusį lygį. 2013 m. padėtis rinkoje stabilizavosi – leidybos apimtys nusistovėjo apie 4,3–4,4 mln. egz. per metus. Nuo 2013 m. knygų kainos ėmė po truputį kilti (2–4 proc. per metus). Tačiau pastebėti didžiuliai kainų svyravimai akcijų knygoms populiarumas. Rinkos dalyviai išskiria dviejų tipų pirkėjų elgseną: jei pirkėjo pasirinkimas yra spontaniškas ir jis iš anksto nėra išsirinkęs konkrečios knygos, sprendimui didelę įtaką daro kaina ir suvokiama nuolaida (veiksmingos tik didelės, 30–50 proc., nuolaidos); tačiau tais atvejais, kai ieškoma konkrečios knygos – kaina yra antraeilis dalykas.

12 pav. Knygų kainų dinamika
Vidutinis metinis kainų pokytis, proc.

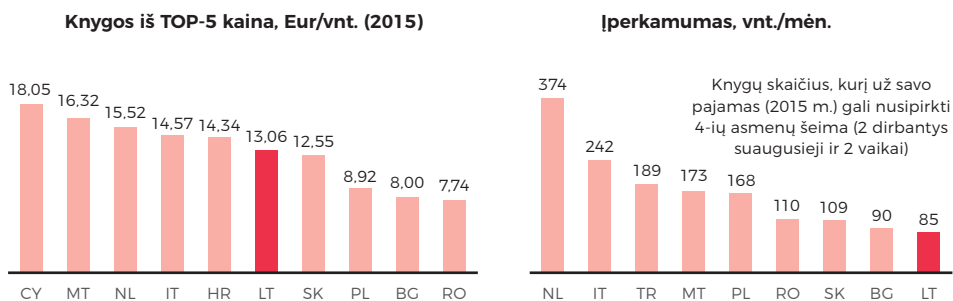

Šaltinis: Eurostat

3.3 Knygų įperkamumas

Vyrauja nuomonė, kad knygos Lietuvoje brangios. Šią nuostatą iš esmės patvirtinta ir kainų palyginimas su kitomis šalimis. Pvz., knyga iš populiariausių knygų penketuko Lietuvoje 2015 m. kainavo 13,06 Eur, tai maždaug trečdaliu daugiau nei kaimyninėje Lenkijoje ir tik apie 20 proc. mažiau nei Olandijoje, kur gyventojų pajamos yra 5–6 kartus didesnės nei Lietuvoje. Įvertinus vidutinės standartinės šeimos (2 dirbantys suaugusieji ir 2 vaikai) pajamas, Lietuvoje knygų įperkamumas yra žemiausias iš informaciją pateikusių ES šalių: lietuvių šeima už mėnesio pajamas galėtų nusipirkti 85 populiarias knygas, Lenkijoje – 168, minėtoje Olandijoje – 374.

13 pav. Knygų kainų lygis ir įperkamumas

Šaltinis: Eurostat

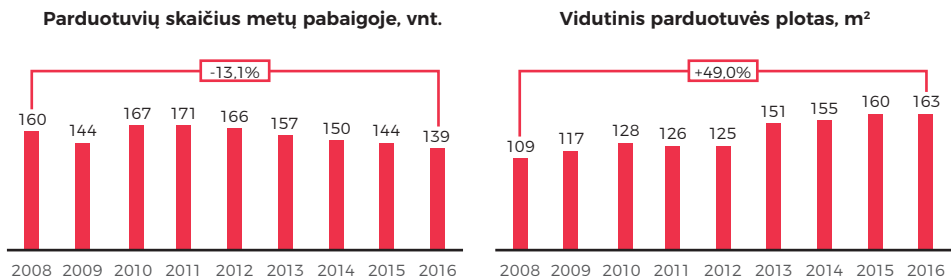
Viena iš priežasčių, kodėl Lietuvoje aukšta knygų kaina, yra maži tiražai. O nuo tiražo dydžio priklauso knygos savikaina. Pirkti autorines teises kainuoja tiek pat kiek didžiulėje rinkoje. Knygos leidyboje apie 60 proc. kaštų yra fiksuoti, nepriklausantys nuo tiražo dydžio, tai vertimas, redagavimas, korektūra, marketingas, dizainas. Apie 40 proc. sudaro išlaidos, priklausančios nuo tiražo, tai honoraras autoriams ir spaudai. Be to, spaudos kaštuose spausdinimo formų (skirtinga forma kiekvienam užsakymui) gamybos ir spausdinimo mašinos paruošimo išlaidos taip pat nepriklauso nuo tiražo dydžio. Todėl dėl mažo rinkos dydžio Lietuvoje vidutinis knygos tiražas mažas, o knygos savikaina santykinai didelė. Padidinti tiražą ir sumažinti knygos gamybos kaštus nelabai yra galimybių, nes rinką geografiškai riboja kalba. Vienas iš esminių faktorių knygų tiražams – bibliotekų užsakymai knygų fondams.

4. Knygų prieinamumas

4.1 Mažmeninės prekybos tinklas

Tradicškai pagrindinis knygų prekybos kanalas yra knygynai. 2016 m. Lietuvoje veikė 139 knygynai, tai mažesnis skaičius nei kriziniu laikotarpiu 2009 m. (144 knygynai). Knygynų skaičiaus ir jų dydžio dinamika rodo, kad nuo 2012–2013 m. rinkoje ėmė ryškėti koncentracijos tendencija – knygynų skaičius ėmė mažėti, tačiau plėtėsi knygyno užimamas plotas. 2016 m. vidutinio knygyno plotas siekė 163 m² ir buvo 49,5 proc. didesnis nei 2008 m. Šiuos pokyčius iš dalies lemia besikeičianti tradicinių knygynų funkcija. Populiarėjant skaitmeninei informacijai ir elektroninei prekybai, knygynai tampa tam tikra vitrina, kur skaitytojas gali laisvai pasirinkti, pavarstyti, paskaityti knygą. Tam reikia erdvių, patrauklių knygynų. Vertinama, kad vidutinis knygų pavadinimų skaičius knygyne yra apie 9 tūkst., o didžiuosiuose tinkliniuose knygynuose gali siekti ir 15–20 tūkst., nepriklausomuose knygynuose – 6,3 tūkst.³

14 pav. Specializuotos prekybos knygomis tinklas

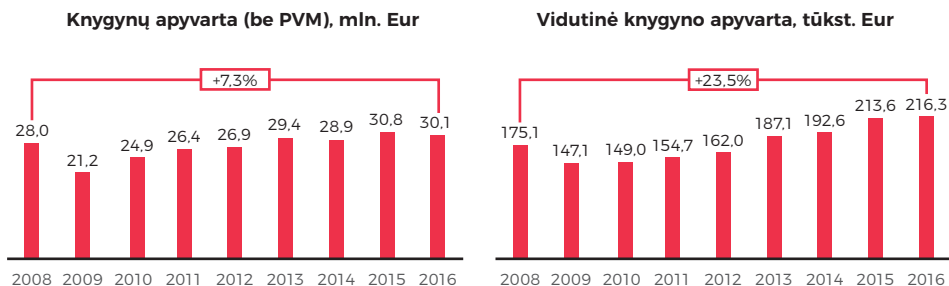

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas: G4761 Knygų mažmeninė prekyba specializuotose parduotuvėse

Knygynų apyvarta 2016 m. siekė 30,1 mln. Eur. Prekybos apimtys lygį iki krizės (kriziniais 2009 m. apyvarta smuko 24 proc.) knygynuose pasiekė tik 2013 m. ir būtent šiais metais reikšmingiau augo vidutinė vieno knygyno metinė apyvarta. Pastaraisiais metais vis ryškiau pastebima tendencija, kad keičiasi knygynų koncepcija. Vien knygomis privilioti pirkėjų į knygynus tampa vis sunkiau, todėl knygų pardavimo veikla derinama su papildomomis veiklomis, pvz., su kanceliarinių prekių, lavinamųjų žaidimų prekyba (dalis knygyno ploto išnuomojama šių prekių pardavėjams), kavinių veikla (dalis ploto išnuomojama kavinių operatoriams), knygynuose kuriamos specialios erdvės skaitymui, renginiams ir susibūrimams. Taip siekiama kurti pirkėjų traukos centrus, formuoti knygynų įvaizdį, kultūrinės erdves ir unikalią atmosferą, paskatinti lankytojus dažniau užsukti į knygyną ir jame praleisti daugiau laiko. Rinkos dalyvių teigimu, papildoma veikla (papildomos prekės, kavinės) knygynuose generuoja 10–20 proc. pajamų.

³ A. Gudiniavičius, G. Nagytė. Knygynų geografiija Lietuvoje 2013 metais. // Istorija. Nr. 96-4, 2014

15 pav. Specializuotos prekybos knygomis apimtys

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas: G4761 Knygų mažmeninė prekyba specializuotose parduotuvėse

Mažmeninėje knygų prekyboje dominuoja du pagrindiniai specializuoti tinklai, kartu valdantys 45 proc. šalies knygynų, tai UAB „Vagos prekyba“, kuri valdo „Vagos“ knygynų tinklą, kartu su franšizės partneriais jungiantį 35 knygynus, ir UAB „ALG knygynai“, kuri valdo „Pegaso“ knygynų tinklą, jungiantį 33 knygynus, iš kurių 9 veikia franšizės pagrindu. Dauguma franšizės pagrindu veikiančių knygynų yra mažesniuose Lietuvos miestuose. Didžiųjų tinklų knygynai yra gana tolygiai pasiskirstę po visą Lietuvos teritoriją. Šių tinklų veiklos kryptys ir knygynų asortimentas panašūs, abu tinklai nemažai knygynų turi atidarę prekybos centrų patalpose, kur dideli pirkėjų srautai.

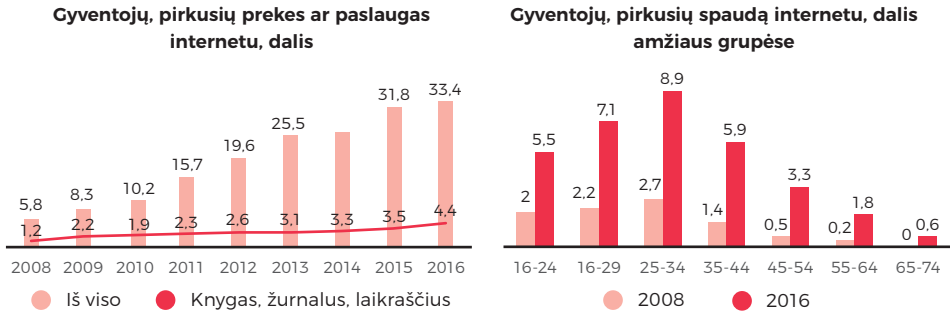
Rinkoje taip pat veikia mažesni knygynų tinklai arba individualūs knygynai (sudaro 55 proc. visų knygynų), pvz.: UAB „Humanitas“, kuriam priklauso 5 knygynai, UAB „Rotas“ – 3 knygynai, UAB „Litterula“ – 2 knygynai; Knygynas Eureka!, „Sofoklis“, ir kt.⁴ Tačiau nepriklausomiems knygynams konkuruoti su didžiausiais tinklais sudėtinga. Sėkmingai dirbantys nepriklausomi knygynai turi individualaus santykio su pirkėju privalumą ir dažniausiai ieško išskirtinumo specializuodamiesi arba siūlydami kitokį nei didieji knygynai asortimentą (pvz., prekiauja mažų leidyklų knygomis, formuoja specifinį asortimentą ir pan.).

Rinkos dalyvių vertinimu, apie 20 proc. knygų mažmeninės prekybos rinkos užima maisto produktų ir kasdienio vartojimo prekių prekybos tinklai: MAXIMA, IKI, RIMI, NORFA. Prekybos centruose asortimentas yra siauresnis nei knygynuose, šio tipo prekybininkai paprastai orientuojasi į populiarią plačiąjai visuomenei skirtą literatūrą.

Populiarėja elektroninė knygų prekyba. 2016 m. duomenimis, trečdalis lietuvių naudojami internetine prekyba (ES – 55 proc.). Internetu dažniausiai perkami drabužiai, avalynė, sporto prekės (perka 19,9 proc. gyventojų), namų ūkio reikmenys (14,5 proc.) ir bilietai į renginius (14,3 proc.). Gyventojų, internetu pirkusių spaudą (knygas, žurnalus ar laikraščius), dalis per 2008–2016 m. padidėjo nuo 1,2 iki 4,4 proc. Knygas internetu labiausiai linkę pirkti 25–34 metų amžiaus skaitytojai. Internetu dažniausiai perkamos popierinės knygos, skaitmeninės knygos dar yra tik labai maža niša, įvairiais vertinimais, užimanti apie 1–2 proc. rinkos.

⁴ LR Konkurencijos taryba. Dėl procedūros nagrinėjant pranešimą apie koncentraciją UAB AL holdingui įsigyjant iki 100 proc. uždarosios akcinės bendrovės „Humanitas“ akcijų nutraukimo (nutarimo Nr.: 1S-144; paskelbimo data: 2013 10 11)

16 pav. Asmenys, pirkę ar užsakę prekių ar paslaugų internetu per pastaruosius metus, proc.

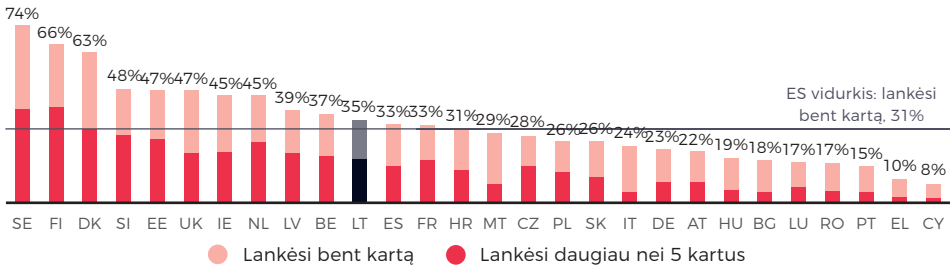
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Siekdamos išnaudoti tiesioginės prekybos pranašumus, nemažai leidyklų išteigė savo internetinius knygynus, pvz., UAB „Baltų lankų leidyba“ (www.baltoslankos.lt), UAB „Tyto alba“ (www.tytoalba.lt) ir kt. Internetu knygas parduoda ir tradiciniai knygynai, pvz., UAB „Humanitas“ (www.humanitas.lt), UAB „Litterula“ (www.litterula.lt), UAB „Eureka“ (www.knygynas.biz), UAB „Rotas“ (www.rotas.lt) ir kt. Veikia knygynai, prekiaujantys įvairių leidyklų knygomis tik internetu, pvz., www.patogupirkti.lt.

4.2 Bibliotekos⁵

Įvertinant tai, kad knygos Lietuvoje, palyginti su gyventojų perkamąja galia, yra santykinai brangios, svarbu užtikrinti knygų prieinamumą negalintiems jų nusipirkti. Čia ypatinga reikšmė tenka bibliotekoms. 2016 m. Lietuvoje iš viso veikė 2,5 tūkst. bibliotekų ir jų filialų (2008 m. – 2,8 tūkst.).

17 pav. Gyventojų, kurie per 12 mėn. lankėsi bibliotekoje, dalis, proc. (2013)

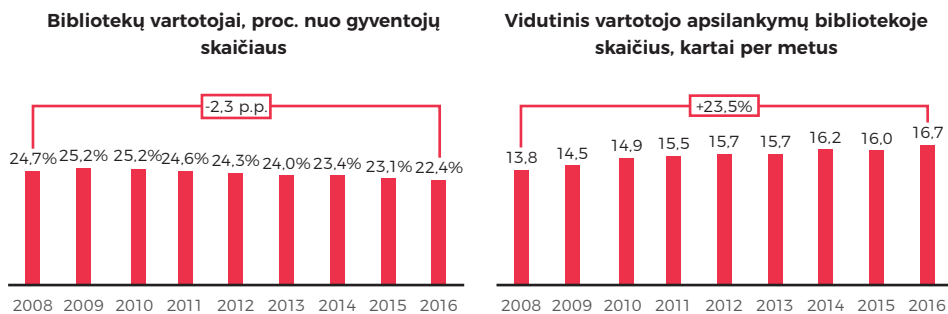

Šaltinis: Eurobarometer No. 399

Remiantis 2013 m. gyventojų apklausos duomenimis, Lietuvoje bibliotekų paslaugomis naudojasi 35 proc. gyventojų. Tai yra šiek tiek didesnė gyventojų dalis nei vidutiniškai ES (31 proc.), tačiau tarp Europos šalių pastebimi labai dideli skirtumai: aktyviausiai bibliotekų paslaugomis naudojasi švedai (74 proc. gyventojų), pasyviausiai – graikai (10 proc.) ir kipriečiai (8 proc.). Pagal gyventojų, kurie lankosi bibliotekoje, dalį Lietuva tarp ES šalių užima 11-ą vietą, tačiau atsilieka nuo kaimyninių šalių – Estijos (47 proc.; 5 vieta) ir Latvijos (39 proc.; 9 vieta).

⁵ Skyriuje pateikti LR Kultūros ministerijos įstaigų bibliotekų duomenys (išskyrus Eurobarometer gyventojų apklausos duomenis), apimantys: apskričių viešąsias bibliotekas, savivaldybių viešąsias bibliotekas, Lietuvos aklųjų biblioteką, Lietuvos muziejų bibliotekas, Lietuvos nacionalinę biblioteką, kitų kultūros įstaigų bibliotekas; neįeina LR Švietimo ir mokslo ministerijos pavaldumo bibliotekos.

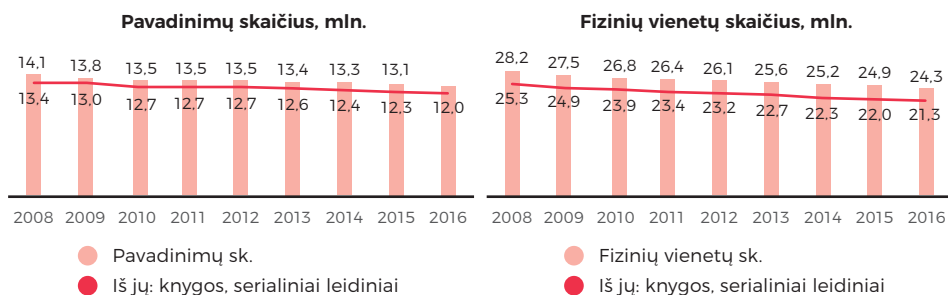
18 pav. Bibliotekų vartotojai

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Lietuvoje veikia 2,5 tūkst. bibliotekų ir jų filialų, tačiau dėl demografinių ir gyvenimo būdo pokyčių bibliotekų tinklas ir vartotojų skaičius bibliotekose nuosekliai mažėja. Per 2008–2016 m. bibliotekų ir jų filialų skaičius šalyje susitraukė 12 proc.; registruotų vartotojų skaičius sumažėjo nuo 1,5 mln. iki 1,2 mln. (-20 proc.); bibliotekų vartotojų dalis gyventojų skaičiuje sumažėjo nuo 24,7 proc. iki 22,4 proc. (-2,3 procentinio punkto). Pozityvi tendencija – auga apsilankymų bibliotekose dažnumas, tačiau mažėjantis vidutinis vartotojui išduodamų dokumentų skaičius (2008 m. – 27,6 vnt., 2016 m. – 23,7 vnt.) signalizuoja poreikį didinti dokumentų fondo patrauklumą tradicinių paslaugų vartotojui.

19 pav. Bibliotekų dokumentų fondas

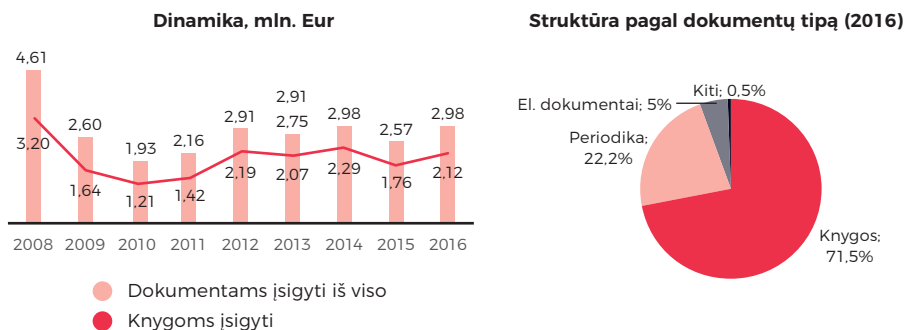

Šaltinis: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos LIBIS bibliotekų statistikos modulis; Knyga – neserialinis įrištinis spausdintas (monografijos apskaitomos kaip knygos) dokumentas. Serialinis leidinys – leidinys, leidžiamas viena paskui kitą einančiomis dalimis, turinčiomis numeraciją ar numatytą chronologiją, ir numatomas tęsti neribotą laiką koku nors periodišku (laikraščiai, žurnalai, metraščiai ir pan.)

Bendrą Lietuvos bibliotekų fondą sudaro 24,3 mln. dokumentų, o įvairovė siekia 12,9 mln. pavadinimų. Mažėjant bibliotekų skaičiui, dokumentų fondas taip pat traukiasi: dokumentų įvairovė (pavadinimų skaičius), palyginti su 2008 m., sumažėjo 8,5 proc., fizinių vienetų skaičius – 13,8 proc. Knygos ir serialiniai leidiniai⁶ sudaro bibliotekų fondų pagrindą (93 proc. dokumentų pavadinimų skaičiuje ir 88 proc. fizinių vienetų skaičiuje).

⁶ Serialinis leidinys – leidinys, leidžiamas viena paskui kitą einančiomis dalimis, turinčiomis numeraciją ar numatytą chronologiją, ir numatomas tęsti neribotą laiką koku nors periodišku (laikraščiai, žurnalai, metraščiai ir pan.).

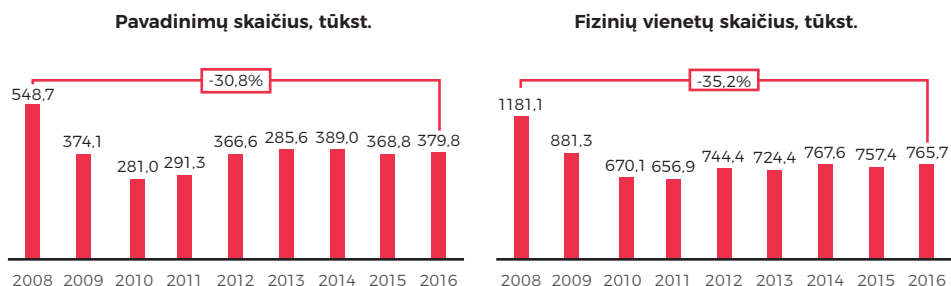
20 pav. Bibliotekų išlaidos dokumentų fondams atnaujinti

Šaltinis: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos LIBIS bibliotekų statistikos modulis

Pagrindinės lėšos viešųjų bibliotekų fondams komplektuoti skiriamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų, papildomai dalį leidinių bibliotekos nemokamai gauna iš įvairių paramos fondų ir privačių asmenų. 2016 m. bibliotekos dokumentų fondams atnaujinti išleido 2,98 mln. Eur, tai sudaro 5,3 proc. visų išlaidų; palyginimui, 2008 m. tam tikslui buvo skirta 4,61 mln. Eur, arba 9,9 proc. visų išlaidų. Knygoms bibliotekos skiria apie 70 proc. išlaidų, numatytų dokumentų fondui atnaujinti. 2012–2016 m. nusistovėjo praktika, kad dokumentų fondai kasmet pasipildo vidutiniškai 377,5 tūkst. skirtingų knygų ir periodinių leidinių pavadinimais ir 748,5 tūkst. fizinių vienetų, t. y., maždaug trečdaliu mažiau nei 2008 m.

21 pav. Bibliotekų fondo judėjimas: gauta knygų ir serialinių leidinių per metus

Šaltinis: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos LIBIS bibliotekų statistikos modulis

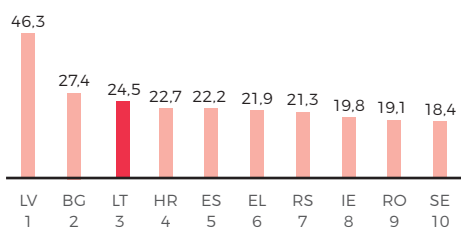
Leidėjams bibliotekos yra labai svarbus segmentas, ir nepalankių demografinių tendencijų bei technologinių pokyčių kontekste jo svarba toliau didės. Tačiau bibliotekų finansavimas neatitinka skaitytojų, bibliotekininkų ir leidėjų lūkesčių. Bibliotekų fondų atnaujinimo finansavimas ekonomikos nuosmukio metu (2009–2010 m.) buvo sumažintas 2,4 karto ir, nors atsigavus ekonomikai buvo šiek tiek padidintas, vis dar nėra iki galo sugrąžintas ir išlieka apie 35 proc. (knygoms apie 34 proc.) mažesnis nei 2008 m.

4.3 Piratavimas

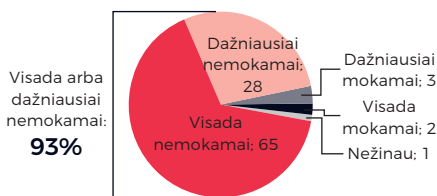
Leidybos apimtis dar labiau mažina nelegalaus turinio prieinamumas ir išplitimas. Lietuva yra laikoma valstybe, kurioje intelektinės nuosavybės teisių pažeidimų mastas ypač didelis, ir kartu su kitomis Rytų Europos šalimis paprastai įvardijama kaip viena iš piratavimo lyderių pasaulyje. Pvz., remiantis 2016 m. MUSO kompanijos atliktu nelegalaus intelektualinio turinio platinimo svetainių lankytojų tyrimu, 24,5 proc. interneto vartotojų Lietuvoje yra naudoję nelegalias prieigas prie autorinio turinio. Didesnis piratavimo mastas yra tik Latvijoje (46,3 proc.) ir Bulgarijoje (27,4 proc.).

22 pav. Piratavimo paplitimas

Šalių dešimtukas pagal interneto vartotojų, apsilankiusių piratinėse svetainėse, dalį, proc. (2016)

Lietuvos gyventojų, skaitančių arba atsisiunčiančių skaitmeninių knygų internetu, elgsena, proc. (2016)

Šaltinis: MUSO globalių piratinių interneto svetainių tyrimas (2016); Clear Digital World tyrimas Lietuvoje (2016)

Lietuviai yra įpratę informaciją internete gauti nemokamai: į klausimą, kokį – mokamą ar nemokamą – turinį dažniausiai internete laisvalaikio naudoja Lietuvos gyventojai, tik 3–5 proc. atsakė visada arba dažniausiai naudojantys mokamą turinį, o daugiau kaip 90 proc. – nemokamą. Tai būdinga tiek klausiant muzikos, tiek žiūrint vaizdo įrašus, tiek žaidžiant kompiuterinius žaidimus, tiek skaitant skaitmenines knygas ar siunčiantis programinę įrangą, išimtis tėra mokomoji medžiaga / programinė įranga, už šį turinį mokėti linkę 12 proc. gyventojų⁷.

Piratavimo toleravimą Lietuvoje lemia istorinis kontekstas, kai sovietiniu laikotarpiu visa nuosavybė buvo valstybinė arba „niekieno“, ir nebaudžiamumo atmosfera. Todėl nemaža gyventojų dalis naudojimasi nelegaliu autoriniu turiniu nelaiko vagyste (36 proc.), pateisina piratavimą (19 proc.) ar mano, kad toks elgesys nedaro žalos (pvz., 35 proc. mano, kad retkarčiais parsisiunčiant filmą ar muzikos kūrinių niekas nenukenčia; 29 proc. teigia, kad jie neatima pajamų iš kūrėjo, nes vis tiek kūrinių nebūtų pirkę)⁸. Tačiau, pvz., leidykla „Alma littera“ vertina, kad įmonės pajamų praradimas dėl nelegalaus knygų platinimo internetu siekia beveik 0,5 mln. Eur⁹.

Pagrindinės priežastys, kodėl lietuviai piratauja, susijusios su nelegalaus turinio prieinamumu (nelegalų turinį lengva gauti, nėra patogių legalių platformų), finansinėmis paskatomis (būdas sutaupyti pinigų,

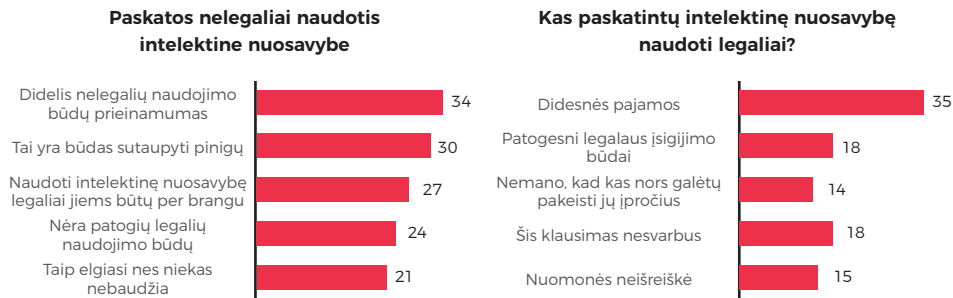
⁷ A. Augustauskaitė, A. V. Dobkevičiūtė, R. Matulis. Knygų leidybos rinkos stagnavimas kaip internetinio „piratavimo“ pasekmė, 2016

⁸ Straipsniai: „Gyventojų tyrimas atskleidė, kodėl lietuviai piratauja (publikuota Irytas.lt, 2015-01-29). „Pagrindinės lietuvių piratavimo internete priežastys: sovietinė okupacija ir nebaudžiamumo jausmas“ (publikuota 15min.lt, 2015-08-04):

⁹ A. Augustauskaitė, A. V. Dobkevičiūtė, R. Matulis. Knygų leidybos rinkos stagnavimas kaip internetinio „piratavimo“ pasekmė, 2016

legalus turinys per brangus) ir nebaudžiamumu. Legaliai naudoti intelektinę nuosavybę daugiausia galėtų paskatinti didesnės pajamos (jei pakankamai uždirbtų, įsigytų legaliai) ir patogesni legalaus turinio įsigijimo būdai (pvz., 23 proc. vis dažniau intelektine nuosavybe naudojasi legaliai atsiradus legalioms priemonėms, tokioms kaip „iTunes“, „Spotify“ ir pan.).

23 pav. Piratavimo paskatos ir veiksniai, galintys šį reiškinį sumažinti

Šaltinis: „Spinter tyrimai“, 2014 („Gyventojų tyrimas atskleidė, kodėl lietuviai piratuoja (publikuota lrytas.lt, 2015-01-29)“)

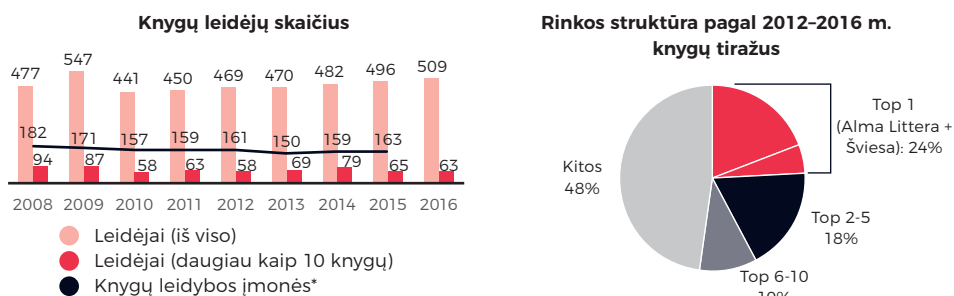
Dėl susidariusios situacijos intelektinės nuosavybės apsaugos problema Lietuvoje yra itin aktuali, o didelis piratavimo mastas yra vienas iš veiksnių, ribojančių skaitmeninių knygų rinkos (dar tik labai maža niša) vystymąsi Lietuvoje – autoriai į galimybę leisti skaitmenines knygas žiūri įtariai, vietinis verslas nemato prasmės investuoti į skaitmeninio turinio platformas, kol jis yra laisvai pasiekiamas neteisėtais kanalais.

- - - ○ 5. Knygų leidybos įmonių verslo rezultatai ○ - - -

5.1 Sektoriaus įmonės

2016 m. vieną ar daugiau knygų išleido 509 leidėjai. Nuo 2011 m. leidėjų skaičius kasmet auga, tačiau formalus leidėjų skaičius neatspindi tikrosios situacijos, nes minėtame skaičiuje didžiąją dalį sudaro organizacijos, kurioms leidyba nėra pagrindinė veikla arba jų veiklos apimtys yra labai mažos. Knygų leidybą kaip pagrindinę veiklą deklaruoja tik maždaug trečdalis minėtų organizacijų (160–170), o faktinį sektoriaus pagrindą sudaro apie 60–70 leidėjų – tai leidėjai, kurie per metus išleidžia 10 ar daugiau knygų. Šių leidėjų dalis 2008 m. siekė 20 proc. bendro skaičiaus, tačiau laikotarpiu po krizės svyruoja apie 12 proc. (sumažėjo 31 įmone).

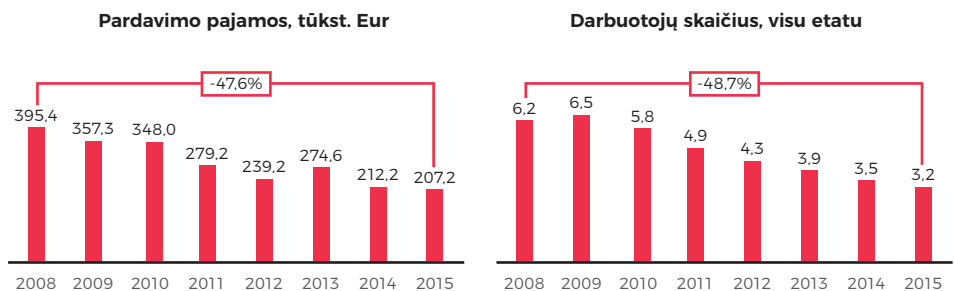
24 pav. Knygų leidybos sektoriaus įmonės

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; *įmonės, kurios deklaruoja „J5811 Knygų leidyba“ veiklą kaip pagrindinę

Sektoriuje dominuoja smulkios įmonės. Vidutinis leidėjas yra mikroįmonė, visu etatu įdarbinanti vidutiniškai 3,2 darbuotojo ir per metus sugeneruojanti šiek tiek daugiau nei 200 tūkst. Eur pajamų. Iki ekonomikos nuosmukio gana sparčiai augo tiek vienos įmonės įdarbinamų darbuotojų skaičius, tiek ir generuojama apyvarta, tačiau nuo 2009 m. įsivyravo neigiama tendencija: vidutinė metinė įmonės apyvarta, palyginti su 2008 m., sumažėjo 47,6 proc. (vidutiniškai 8,8 proc. per metus), darbuotojų skaičius 48,7proc. (9,1 proc. per metus).

25 pav. Vidutinis knygų leidėjas

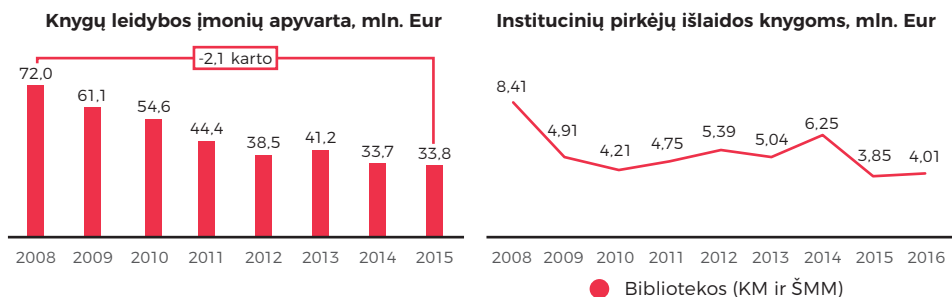
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; *įmonės, kurios deklaruoja „J5811 Knygų leidyba“ veiklą kaip pagrindinę

Tiksliu sektoriaus struktūrą parodo rinkos pasiskirstymas pagal leidėjų išleistą knygų tiražą. Sektoriuje yra aiškus lyderis – „Alma littera“ grupė (įskaitant „Šviesos“ leidyklą) – pagal savo veiklos apimtį artimiausius konkurentus lenkianti kelis kartus. Pvz., remiantis 2012–2016 m. duomenimis, grupei priklausančios „Alma littera“ ir „Šviesa“ į rinką išleido 24 proc. sektoriaus produkcijos (fizinį vienetų; atitinkamai 19 proc. ir 5 proc.), kitiems artimiausiems konkurentams (tarp jų „Svajonių knygos“, „Obuolys“, „Tyto alba“ ir „Baltų lankų leidyba“) teko po 18 proc. bendro knygų tiražo. Kartu leidėjų dešimtukas užtikrina pusę sektoriaus produkcijos, o kita tiražo pusė pasiskirsto tarp daugiau nei 400 dar smulkesnių „formalių“ leidėjų. Nors ekonomikos nuosmukis smarkiai paveikė knygų leidybos apimtį, sektoriaus lyderiai ir pagrindiniai žaidėjai bei jų užimama rinkos dalis keitėsi nedaug.

5.2 Pardavimo pajamos

Ekonomikos nuosmukis pakeitė knygų ir apskritai spaudos leidybos sektoriaus vystymosi kryptį – iki recesijos leidybos įmonių pajamos augo vidutiniškai 15,5 proc. per metus, tačiau nuo 2009 m. įsivyravo mažėjimo tendencija. 2009 m. leidybos pajamų kritimas susijęs su smukusia paklausa, tačiau tai, kad pajamų kritimas leidyboje tęsiasi ir po 2011 m., nors vartotojų išlaidos ir knygynų apyvarta pamažu auga, suponuoja neigiamas tendencijas kituose pirkėjų segmentuose ir / arba persiskirstymą tiekimo grandinėje.

26 pav. Knygų leidybos įmonių pajamos ir institucinių pirkėjų išlaidos knygoms

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos LIBIS bibliotekų statistikos modulis

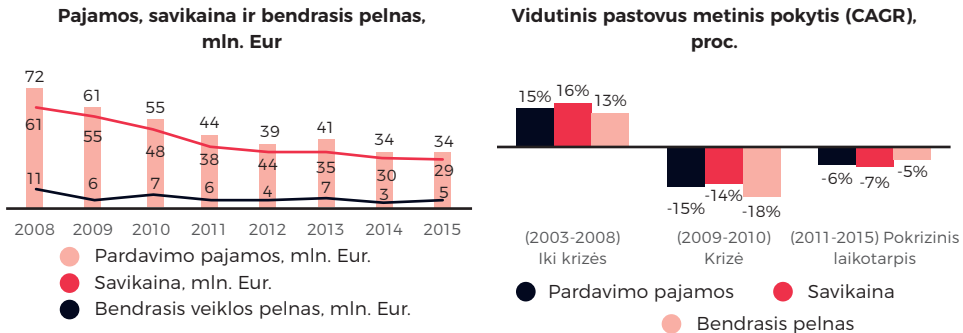
Visa informacija apie knygų rinkos vertę pagal pirkėjų segmentus ar, juo labiau, pajamų pasiskirstymą knygų tiekimo grandinėje nerenkama. Tačiau iš prieinamos informacijos matyti, kad šalies bibliotekų išlaidos knygų fondui atnaujinti laikotarpiu po krizės nesiekia 2008 m. lygio – 2016 m. buvo 52 proc. mažesnės. Kitas svarbus institucinis segmentas yra švietimo įstaigų perkami vadovėliai, tačiau tikslios informacijos, kokia dalis lėšų skiriama būtent vadovėliams, nėra. Kita vertus, knygų tiražo ir leidybos įmonių pajamų dinamikos palyginimas rodo, kad 2008–2011 m. pajamų kritimas sietinas su knygų tiražo sumažėjimu (pajamos sumažėjo 38 proc., tiražas 32 proc.), tačiau vėlesniu laikotarpiu tiražo sumažėjimas paaiškina tik dalį pajamų kritimo (2011–2014 m. knygų tiražas sumažėjo 12 proc., leidybos pajamos – 24 proc.).

5.3 Išlaidos

Knygų leidyboje 80–90 proc. pajamų skiriama pardavimo savikainai padengti, atitinkamai veiklos sąnaudoms ir pilnai tenka 10–20 proc. gautų pajamų. Šis santykis svyruoja, tačiau bendra tendencija tokia, kad

sektoriaus įmonių pajamos krinta sparčiau nei mažėja savikaina, todėl per 2008–2015 m. pardavimo savikainos ir pajamų santykis išaugo nuo 84 iki 85proc., atitinkamai sumažėjo bendrasis veiklos pelningumas.

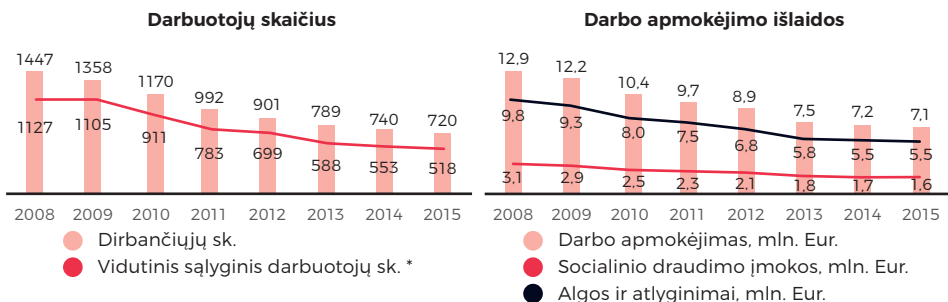
27 pav. Knygų leidybos įmonių pardavimo pajamos, savikaina ir bendrasis pelnas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Knygų leidyboje 2016 m. dirbo šiek tiek daugiau nei 700 darbuotojų, o jų darbo apmokėjimui skiriama apie penktadalis gaunamų pajamų. Mažėjant leidybos apimtims ir pajamoms, darbuotojų skaičius ir jų darbo laikas taip pat mažėja, todėl 2016 m. vidutinis darbuotojų skaičius, perskaičiuotas pilnais etatais, sudarė mažiau nei pusę 2008 m. skaičiaus. Nors darbo apmokėjimo išlaidos susitraukė 45 proc., šių išlaidų dalis pajamose išaugo nuo 18 proc. 2008 m. iki 21 proc. 2015 m.

28 pav. Darbuotojai ir darbo apmokėjimo išlaidos knygų leidyboje

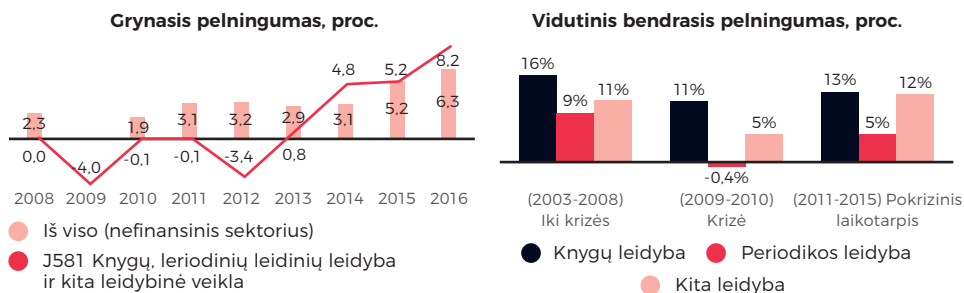
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; *perskaičiuota pilnais etatais

5.4 Finansinis gyvybingumas

Informacija apie knygų leidybos finansinius rodiklius nėra skelbiama, tačiau bendrą vaizdą susidaryti galima analizuojant viso leidybos¹⁰ sektoriaus rezultatus. Leidyba yra mažo pelningumo veikla – grynasis sektoriaus pelningumas 2016 m. siekė 6,3 proc. ir tai buvo geriausias rezultatas per analizuojamą laikotarpį. Tiesa, sektoriaus pelno rodiklį labai neigiamai veikia periodinės spaudos leidybos sunkumai po krizės atėjusiu laikotarpiu, knygų leidyboje situacija yra palankesnė (palyginimui: vidutinis bendrasis pelningumas knygų leidyboje 2011–2015 m. buvo apie 13 proc., periodinės spaudos sektoriuje apie 5 proc.).

¹⁰ Šiame skyriuje terminas „Leidyba“ ar „Leidybos sektorius“ apima veiklą „J581 Knygų, periodinių leidinių leidyba ir kita leidybinė veikla“

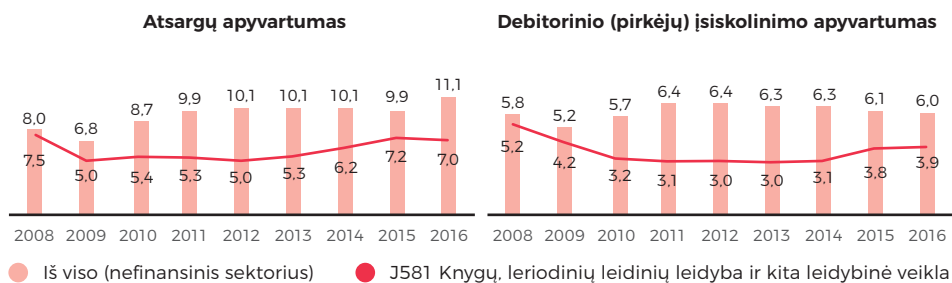
29 pav. Leidybos įmonių pelningumas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas. *išankstiniai duomenys

Pelnas parodo galutinę ekonominės veiklos rezultatą ir efektyvumą, tačiau finansiniam gyvybingumui labai svarbūs ir lėšų išaldymo, apyvartumo, įmonių įsiskolinimo ir mokumo rodikliai. Tai ypač aktualu knygų leidyboje, nes leisdamas knygą leidėjas investuoja ir prisiima didžiausią riziką visoje tiekimo grandinėje: iš karto patiriamos autorių teisių (gali būti atvejų, kai sumokama ir metai iki išleidimo), vertimo, redagavimo, maketavimo, spausdinimo išlaidos, vėliau visos pardavimo, rinkodaros ir logistikos išlaidos, o pajamos iš pardavimų grįžta maždaug per 2 metus, t. y. tiek knyga vidutiniškai išbūna prekyboje. Palyginti su kitomis ekonominėmis veiklomis, veiklos ciklas leidyboje yra gerokai ilgesnis: pvz., 2011–2013 m. leidyboje atsargų apyvartumas buvo apie 2 kartus mažesnis nei vidutiniškai kitose veiklose, 2016 m. leidyboje apyvartumas yra lygus 7, tačiau išlieka 37 proc. mažesnis nei šalies vidurkis. Tai rodo, kad leidyboje atsargos ilgiau „užsistovi“ ir įmonėms reikia daugiau apyvartinio kapitalo. Debitorinio įsiskolinimo apyvartumo palyginimas taip pat patvirtina ilgesnį ciklą ir didesnę apyvartinių lėšų poreikį: leidyboje pirkėjų įsiskolinimai paverčiami pinigais vidutiniškai 3–4 kartus per metus, o bendras šalies vidurkis lygus 6 kartams.

30 pav. Leidybos įmonių apyvartumo rodikliai (kartais per metus)

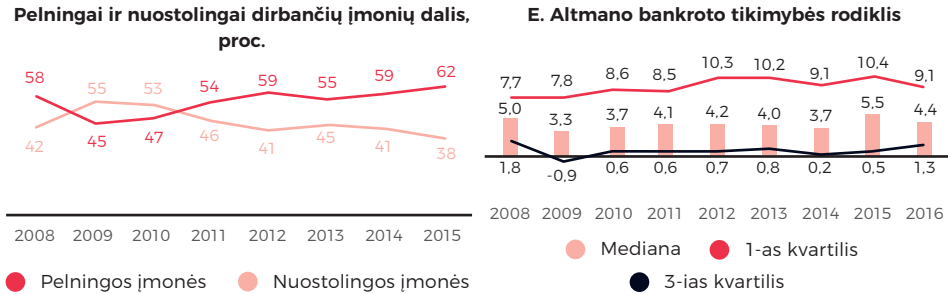
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas. *išankstiniai duomenys

Įmonėms labai svarbu planuoti ir efektyviai valdyti pinigų srautus, kad galėtų užtikrinti veiklos finansavimą ir įsipareigojimų vykdymą. Pvz., viena iš svarbių priežasčių, kodėl knygų leidyboje nuosmukis užsitęsęs ilgiau nei bendrai ekonomikoje, yra tai, kad ekonomikos nuosmukio metu su mokumo problemomis susidūrė ir bankrutavo du didžiausi didmenininkai – „Mūsų knyga“ ir Respublikinis knygų centras. Šie bankrotai išbalansavo visą tiekimo grandinę – leidėjai prarado atsiskaitymus už didmenininkų platintas knygas ir patys susidūrė su sunkumais atsiskaityti su spaustuvėmis, autoriais ir kitais partneriais. Tiek leidybos, tiek prekybos sferoje vyko sumaištis ir platinimo pozicijų persikirstymas¹¹.

¹¹ D. Zovienė. Maža leidykla mažoje šalyje: artesniai atvejai // Knygotyra. Nr. 62, 2014.

Sektoriaus mokumo ir įsiskolinimo rodikliai rodo, kad leidyboje situacija gerėja ir iš esmės atitinka rinkos vidurkį: pvz., 2016 m. įnamojo likvidumo koeficientas, parodantis trumpalaikį mokumą, leidyboje buvo 1,65 (šalies vidurkis – 1,51; saugi riba – 1,5); 2015 m. įsiskolinimo koeficientas, parodantis, kokia dalis skolintų lėšų panaudojama formuojant įmonės turtą, buvo 0,39 (šalies vidurkis – 0,44; reikšmė tarp 0,3 ir 0,5 vertinama kaip gera).

31 pav. Leidybos įmonių finansinis stabilumas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas: 1-as kvartilis – tai rodiklio reikšmė, atkertanti apatinius 25 proc. įmonių, mediana atkerta apatinius 50 proc., 3-ias kvartilis – apatinius 75 proc. įmonių. Pvz., 2015 m. 25 proc. įmonių E. Altmano bankroto tikimybės rodiklis buvo mažesnis arba lygus 0,5.

Apibendrinant aiškiai matyti, kad nuo 2013 m., ypač 2014–2015 m., finansinė leidybos įmonių padėtis reikšmingai pagerėjo ir atitinka rinkos vidurkio ir saugios ribos lygį, nors veiklos ciklas išlieka ilgesnis nei rinkos vidurkis. Kita vertus, sektorius nėra vienalytis, skirtingose įmonėse situacija skiriasi – nemaža leidėjų, ypač smulkesniųjų, dalis susiduria su sunkumais. Pvz., pelną generuoja tik 62 proc. leidėjų, o 38 proc. dirba nuostolingai (vidutiniškai kitose veiklose – 37 proc.). Palyginti su kriziniais 2009 m., kai nuostolį patyrė daugiau kaip pusė leidėjų (55 proc.), situacija gerėja, tačiau pelningų įmonių dalis ir jų pelno apimtytis dar nepasiekė buvusio lygio (2003–2007 m. pelningai dirbo vidutiniškai 62 proc. leidybos įmonių). Remiantis E. Altmano bankroto tikimybės rodikliu, daugiau kaip ketvirtadaliui leidėjų bankrotas yra įmanomas (paslaugų įmonių bankroto tikimybė yra įmanoma, kai rodiklis svyruoja tarp 1,10 ir 2,59) ir po krizės atėjusiu laikotarpiu atotrūkis tarp finansiškai tvirčiausių (3-io kvartilio) ir silpniausių rinkos dalyvių didėja. Pažeidžiamiausi yra smulkieji leidėjai, kurie svarbūs užtikrinti knygų turinio įvairovę. Jie užpildo leidybinę nišą leisdami specifinę literatūrą (pvz., meno leidiniai, skirti šalies menininkų kūrybai pristatyti, originalioji lietuvių rašytojų kūryba ar tautinis paveldas)¹².

¹² D. Zovienė. Maža leidykla mažoje šalyje: artseria atvejais // Knygotyra. Nr. 62. 2014.

6. Skaitymas ir raštingumas Lietuvoje

6.1 Lietuvių skaitymo įgūdžiai

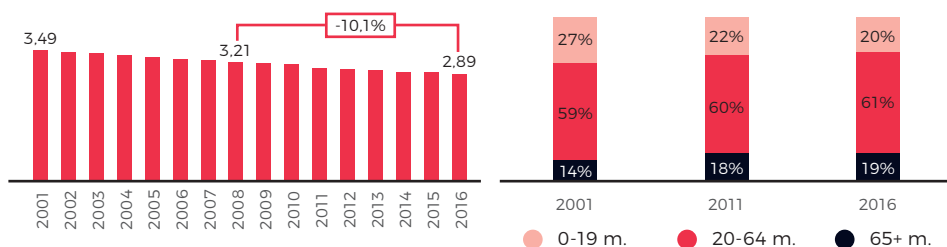
Skaitymas ir jo pokyčiai yra neatsiejami nuo potencialių skaitytojų skaičiaus – šalies gyventojų demografinių pokyčių. 2008–2016 m. Lietuvos gyventojų sumažėjo 10,1 proc. Nuo 2012 m. Lietuvoje gyvena mažiau nei 3 mln. žmonių – Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2016 m. pradžioje Lietuvoje buvo 2,89 mln. gyventojų. 2015 m. Lietuvos gyventojų mažėjimas viršijo daugiau nei 20 metų Lietuvos populiacijos nykimo periodo (nuo 1992 m.) vidutinį metinį 1,05 proc. mažėjimo tempą. Nors gimstamumo situacija palengva gerėja ir yra ES vidurkio lygio, gimstamumas vis dar labai mažas.

Mirtingumo rodikliai prieš aštuonerius metus buvo pradėję gerėti, tačiau išliko vieni blogiausių tarp ES šalių. Per 2008–2016 m. Lietuvos gyventojų mirtingumas padidėjo 4 proc. 2016 m. vėl suintensyvėjo emigracijos procesai: iš Lietuvos išvyko 2,5 karto daugiau žmonių nei atvyko. Toks nepalankių gimstamumo, mirtingumo, migracijos rodiklių ir pokyčių kompleksas lemia Europoje ir visame pasaulyje vienus sparčiausių Lietuvos populiacijos mažėjimo tempus, taigi ir potencialių skaitytojų auditorijos mažėjimą. Eurostat demografinės prognozės duomenimis, gyventojų mažėjimas Lietuvoje ateity bus sparčiausias ES: prognozuojama, kad, palyginti su 2015 m., 2030 m. gyventojų sumažės 24 proc. (iki 2,2 mln.), kai numatomo pokyčio vidurkis ES mastu yra teigiamas ir siekia 2 proc..

32 pav. Lietuvos gyventojų skaičiaus dinamika

Gyventojų skaičius, mln.

Amžiaus struktūra, proc.

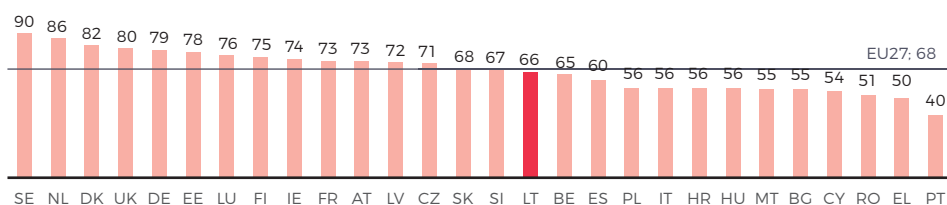
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Kaip ir kitos ES šalys, Lietuva susiduria su visuomenės senėjimo reiškiniu: 2001 m. 65 m. ir vyresni gyventojai sudarė 14 proc., o 2016 m. pradžioje jų dalis bendrame gyventojų skaičiuje pasiekė 19 proc. Vaikų ir jaunimo (iki 19 m. amžiaus) 2001–2016 m. sumažėjo nuo 27 iki 20 proc. Pagrindiniai knygų pirkėjai yra 30–50 m. piliečiai, jie pasižymi stabilia perkamąja galia ir turi susiformavusius tvirtus skaitymo įpročius¹³. Vidutiniu laikotarpiu šis segmentas išliks knygų rinkos centre, tačiau ateinančios kartos (pvz., gimusieji po 1990–1995 m.) jau turi kitokius informacijos vartojimo ir skaitymo įpročius – jie orientuojasi į naujas technologijas, labiau vertina skaitmeninę, o ne tradicinę spausdintinę knygą. Todėl leidėjai bus priversti ieškoti naujų leidybos verslo kelių.

¹³ D. Zovienė. Maža leidykla mažoje šalyje: artseria atvejais // Knygotyra. Nr. 62, 2014.

2017 m. duomenimis, per pastaruosius 12 mėn. spausdintą knygą skaitė dauguma Lietuvos gyventojų (64 proc.), palyginti su 2014 m., šis rodiklis išaugo nežymiai (nuo 62 proc.). Didesnis pokytis pastebimas skaitmeninio formato knygų skaityme – rodiklis per ketverius metus išaugo 6 p. p. Bendra gyventojų dalis, skaičius knygas (spausdintines ir skaitmeninio formato), šiuo metu yra lygi 66 proc. Kalbėdami apie pastaraisiais 12 mėn. perskaitytų knygų skaičių, galime pastebėti nežymų pagerėjimą. Žmonių, neperskaičiusių nė vienos knygos, procentas nuo 2014 m. nukrito 4 p. p. (nuo 38 proc. iki 34 proc.), o perskaičiusių 3–6 knygas išaugo 5 p. p. (nuo 22 proc. iki 27 proc.). Taip pat pastebimas lietuvių autorių knygų populiarumo augimas – nuo 2014 m. žmonių, kurių visos perskaitytos knygos buvo lietuviškai rašančių autorių, dalis išaugo net 19 p. p. (nuo 31 proc. iki 50 proc.), o žmonių dalis, neperskaičiusi nė vienos lietuviškos knygos, sumažėjo 9 p. p. (nuo 27 proc. iki 18 proc.)¹⁴.

33 pav. Gyventojų, kurie per 12 mėn. bent kartą skaitė knygą, dalis (2013)

Šaltinis: Eurobarometer No. 399

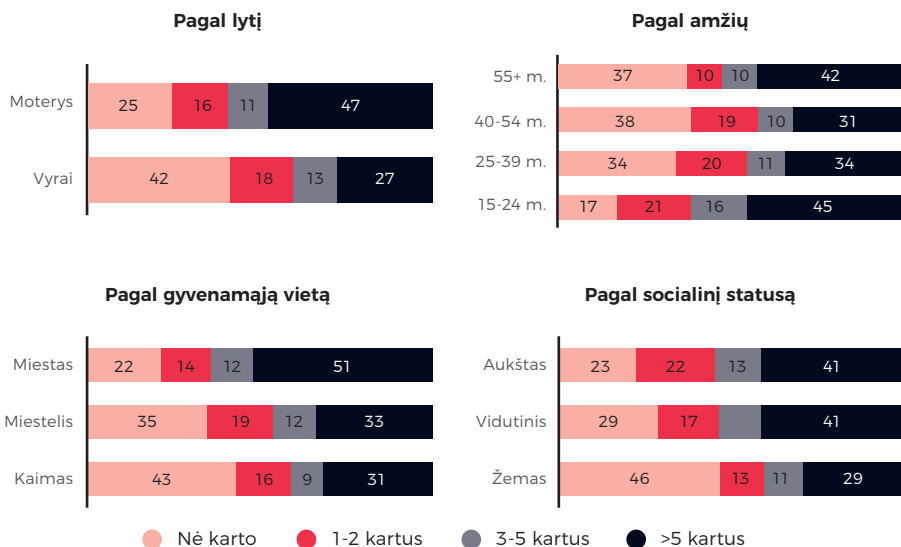
Nuoseklus monitoringas, kiek žmonių skaito knygas Lietuvoje, nevykdomas, tačiau bendrą vaizdą iš tarptautinės perspektyvos atskleidžia kiti prieinami tyrimai. Pvz., 2007 m. Eurobarometer tyrimo duomenimis, bent kartą per 12 mėn. knygą skaitė 64 proc. Lietuvos gyventojų, o 2013 m. tyrimo duomenimis – 66 proc. Lietuvos gyventojų. Abiem atvejais Lietuvos rodiklis yra artimas, bet šiek tiek prastesnis nei ES vidurkis; pastarasis 2013 m., palyginti su 2007 m., pakito į neigiamą pusę.

6.2 Skaitymo įpročiai ir intensyvumas

Lietuvos gyventojai skaitymo įpročiais daugmaž atitinka bendrą ES vidurkį: Eurobarometer 2013 m. tyrimo duomenimis, bent 1–2 kartus per pastaruosius 12 mėn. knygas skaitė 17 proc. (ES – 19 proc.), 3–5 kartus – 11 proc. (ES – 12 proc.), daugiau kaip 5 kartus – 38 proc. (ES – 37 proc.) asmenų. Palyginti su 2007 m., šie rezultatai beveik nepakito. Lietuvoje bent kartą per pastaruosius 12 mėn. knygą skaitė 74 proc. moterų ir 58 proc. vyrų (ES atitinkamai 64 ir 72 proc.). Ryškiausiai skirtumas atsiskleidžia tarp daugiau kaip 5 kartus per metus skaitančių moterų ir vyrų – 47 ir 27 proc. (ES – 42 ir 31 proc.). Intensyviausiai skaitančiųjų atveju, ryškesnė takoskyra tarp kaimiškų vietovių / miestelių ir didžiųjų miestų gyventojų yra Lietuvoje: dažniau nei 5 kartus per metus skaito 51 proc., o ES vidutiniškai – 43 proc. gyventojų. Mažiau arba visai neskaito žemam socialiniam statusui save priskiriantys gyventojai.

¹⁴ Tyrimas „Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis“. UAB „Socialinės informacijos centras“, UAB „Norstat LT“, 2017.

34 pav. Lietuvos gyventojų skaitymo intensyvumas, gyventojų dalis proc.

Šaltinis: Cultural access and participation. Special Eurobarometer 399. 2013

Lokalinių tyrimų rezultatai taip pat atskleidžia prastą susidomėjimą skaitymu: 2012 m. Lietuvoje atliktos apklausos¹⁵ duomenimis, 52 proc. suaugusiųjų teigia per savaitę visiškai neskiriantys laiko skaitymui, o televizoriaus nežiūri tik 2,5 proc. gyventojų. 2014 m. tyrimo¹⁶ duomenimis, per pastaruosius metus bent vieną spausdintą knygą perskaitė 62 proc., bent vieną skaitmeninę – 15 proc. gyventojų. Neskaičiusių knygų daugiau tarp vyrų, pradinį ir pagrindinį išsimokslinimą turinčių gyventojų, nesijaučiančių laimingu, prastesnės sveikatos asmenų.

Skaitymo situaciją atskleidžia Lietuvos mokinių skaitymo gebėjimų tarptautinių tyrimų¹⁷ rezultatai: Lietuvos dešimtmečių bendrieji skaitymo gebėjimų pasiekimai 2001–2011 m. nuolat prastėjo, nors buvo šiek tiek aukštesni už Europos vidurkį (grožinių tekstų skaitymo pasiekimai smuko kur kas labiau nei informacinių), o penkiolikmečių skaitymo gebėjimų rezultatai 2015 m. buvo prastesni nei 2009 m. ir nesiekė tyrime dalyvavusių šalių vidurkio.

2015 m. Lietuvos gyventojų apklausa¹⁸ atskleidė, kad vis mažiau tėvų skaito kartu su savo mažamečiais vaikais: per pastaruosius 6 mėnesius kartu su tėvais bent vieną knygą perskaitė tik 35 proc. mažamečių; 73 proc. tėvų, auginančių 0–2 metų vaikus, į klausimą, kiek laiko per savaitę skiriate skaitymui, atsakė, jog knygoms laiko neskiria (2014 m. tokių tėvų buvo 67 proc.). Kuo vyresnis vaikas, tuo jo skaitymo įgūdžiai gerėja: dauguma 3–6 metų vaikų (76 proc.) ir absoliuti dauguma 7–10 metų vaikų (96 proc.) per pastaruosius šešis mėnesius perskaitė nors vieną knygą. Tai greičiausiai susiję su augančiu žinių troškimu ir gebėjimu skaityti savarankiškai bei tėvų atsakomybės pratinti vaiką prie knygos perkėlimu ugdomo įstaigai.

¹⁵ „Alma littera“ lietuvių skaitymo įpročių tyrimas. Vilnius, 2012.

¹⁶ J. Verikienė, R. Vaicenavičius, D. Žeruolis. Gyventojų dalyvavimo kultūroje ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis tyrimo ataskaita. 2014.

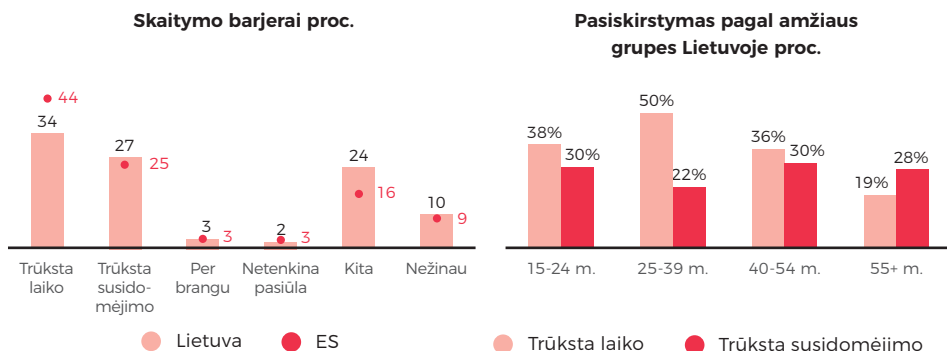
¹⁷ Tarptautinis skaitymo gebėjimo tyrimas PIRLS 2011. Ataskaita (4 klasė). Nacionalinis egzaminų centras 2012; Tarptautinis penkiolikmečių tyrimas OECD PISA 2015. Ataskaita. Nacionalinis egzaminų centras 2016.

¹⁸ Tyrimas „Lietuvių skaitymo įpročiai“. Spinter tyrimai, 2015.

6.3 Skaitymo barjerai

Pagrindiniai Lietuvoje vyraujantys knygų skaitymo barjerai – laiko trūkumas ir susidomėjimo trūkumas. 2013 m. Eurobarometer tyrimo rezultatai iš esmės patvirtina, kad vartotojams vis didesnę įtaką daro šiuolaikinio gyvenimo pokyčiai – greitesnis gyvenimo tempas, pasikeitusi gyvensena, laisvalaikio stilius, kitų informacijos priemonių plitimas.

35 pav. Neskaitymo priežastys

Šaltinis: Cultural access and participation. Special Eurobarometer 399, 2013

Lyginant Lietuvos ir ES gyventojų įvardytus skaitymo barjerus, Lietuvoje skaitytojai rečiau nei vidutiniškai ES gyventojai skaitymui stokoja laiko: dažniau neskaitymą nulemia įvairios kitos priežastys. Lietuvos skaitytojams taip pat dažniau nei vidutiniškai ES gyventojams stinga susidomėjimo skaitymu. Skirtingose amžiaus grupėse pagrindinės priežastys – laiko ir susidomėjimo trūkumas – pasiskirsto panašiai kaip ir ES. Didelis skirtumas išryškėja 40–54 m. amžiaus gyventojų grupės atveju: Lietuvoje dėl susidomėjimo stokos neskaityo 30 proc. apklaustųjų, o ES vidutiniškai 21 proc.

6.4 Raštingumo rodikliai

2016 m. buvo atliktas raštingiausių pasaulio šalių tyrimas, apimantis išsamią raštingumo ir su juo susijusių tendencijų analizę daugiau nei 60 pasaulio valstybių (tarp jų ir visos ES narės). Galutiniai raštingumo indeksai buvo apskaičiuoti sintezuojant dviejų rūšių kintamuosius: raštingumo pasiekimų testai (*PIRLS* – *Progress in International Reading Literacy Study*; *PISA* – *Programme for International Student Assessment*) ir raštingumo elgsenos charakteristikos (populiacija, spauda, bibliotekos ir pan.).

36 pav. Raštingiausių šalių reitingas

1	2	3	4	5	8	9	10	12	13	14	17	18	20	21	23	24	25	26	28	29	30	31	33	34	35	40	41	42	44
Suomija	Norvegija	Islandija	Danija	Švedija	Vokietija	Latvija	Olandija	Prancūzija	Luksemburgas	Estija	JK	Belgija	Lenkija	Malta	Čekija	Airija	Italija	Austrija	Slovėnija	Vengrija	Slovakija	Lietuva	Kipras	Bulgarija	Ispanija	Graikija	Rumunija	Portugalija	Kroatija

Šaltinis: J. W. Miller, M. C McKenna, „World Literacy. How Countries Rank and Why it Matters“, 2016

Remiantis atliktu tyrimu, nustatyta, jog iš visų 60 nagrinėtų valstybių raštingiausios yra Šiaurės šalys: Suomija, Norvegija, Islandija, Danija ir Švedija. Šios šalys atitinkamai užima pirmąsias penkias raštingiausių valstybių sąrašė. Lietuva yra šio sąrašo viduryje (31 vieta) ir nusileidžia artimiausioms Baltijos kaimynėms Latvijai (9 vieta) ir Estijai (14 vieta). Lyginant su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis, svarbu paminėti, jog Lietuva lenkia tik 7 ES nares: Kiprą, Bulgariją, Ispaniją, Graikiją, Rumuniją, Portugaliją ir Kroatiją.

7. Pagrindiniai iššūkiai

Šiandieninis leidybos sektorius Lietuvoje yra gana trapus ir pažeidžiamas: sektoriaus pagrindą sudaro ir gyvybingumą palaiko 60–70 vidutinių ir smulkių įmonių. Nors 2015–2016 m. situacija po ekonomikos nuosmukio stabilizavosi, tačiau prognozės išlieka pesimistinės dėl vyraujančių neigiamų demografinių tendencijų, tradicinei leidybai nepalankių gyvenimo būdo pokyčių ir alternatyvių medijų konkurencijos, vis sudėtingesnės verslo aplinkos.

Pagrindiniai iššūkiai, su kuriais jau dabar susiduria Lietuvos leidėjai ir kurių poveikis knygų rinkai toliau tik stiprės, yra:

- **Demografinės tendencijos – mažėja potencialių skaitytojų.** Lietuva – maža rinka, ir leidybos verslas čia nėra labai pelningas ar perspektyvus. Knygų leidybos produkcija yra orientuota į mažėjančią vietos rinką, o galimybių ją išplėsti dėl kalbos apribojimo nėra. Per 2008–2016 m. dėl mažėjančio gimstamumo ir didžiulės emigracijos (ypač pagrindiniame knygų pirkėjų segmente – 30–50 metų gyventojų) potencialių skaitytojų skaičius šalyje sumažėjo beveik 300 tūkst. Prognozuojama, kad iki 2030 m. gyventojų skaičius sumažės dar beveik ketvirtadaliu. Natūralu, kad sparčiai ir ilgą laiką traukiantis potencialių skaitytojų bazei, leidybos apimtys neišvengiamai mažės.
- **Šiuolaikinio gyvenimo būdo pokyčiai – knygos konkuruoja su kitomis medijomis.** Audiovizualinė kultūra ir spaudos skaitymas atlieka panašias funkcijas ir konkuruoja tarpusavyje dėl auditorijos dėmesio. Šiuolaikinio gyvenimo tempai ir įtampa skatina pramoginių laisvalaikio formų ir mažiau pastangų reikalaujančių informacijos kanalų plitimą, todėl dalies žmonių, ypač turinčių silpnesnį knygų skaitymo poreikį ir įpročius, gyvenimoje skaitymas pakeičiamas greičiau ir patogiau „vartojama“ audiovizualine informacija. Vien per 2008–2016 m. vienam gyventojui tenkantis knygų skaičius sumažėjo nuo 2,2 iki 1,6 egz. Tolesnė technologijų plėtra ir skvarba kasdieniame gyvenime (ypač jaunosios kartos) didins konkurenciją dėl skaitytojo dėmesio, ir yra reali grėsmė, kad nesiimant priemonių knygų skaitymo intensyvumas toliau mažės.
- **Prekyba internete.** Visame pasaulyje pastebimas prekybos internetu populiarumo augimas – ES šalyse elektroninė prekyba per vienus metus paaugo 11 proc. ir 2016 m. sudarė 9,4 proc. visos mažmeninės prekybos. Nors Lietuvoje elektroninės prekybos dalis sudaro palyginti mažą visos mažmeninės prekybos dalį (3,5 proc.), Eurobarometer tyrimas atskleidė, kad internetu Lietuvoje bent kartą pirkto trečdalis šalies gyventojų, ir galima numanyti, jog šie skaičiai ir toliau augs. Tokios tendencijos reiškia, kad knygų pardavėjai susidurs su iššikiu pasiekti vartotojus įvairiais prekybos kanalais. Prekybininkai, nesugebantys prisitaikyti prie besikeičiančių vartotojų įpročių, bus priversti mažinti pardavimo apimtį, taigi leidėjams kyla grėsmė netekti esamų pardavimo kanalų.
- **Teisinė aplinka – nepakankama intelektinės nuosavybės apsauga.** Interneto ir skaitmenizavimo plėtra neabejotinai palietė ir toliau veiks knygų leidėjus, vers naujai atrasti savo vietą šioje rinkoje, tačiau itin aukštas neteisėto turinio prieinamumas ir nelegalus naudojimas Lietuvoje (beveik ketvirtadalis interneto vartotojų Lietuvoje yra naudoję nelegalias priemones prie autorinio turinio) bei neveiksni / neegzistuojanti intelektinės nuosavybės apsaugos sistema šalyje stabdo skaitmeninių knygų rinkos plėtrą ir sektoriaus prisitaikymą prie naujų sąlygų.
- **Pajamų ir išlaidų žirkklės.** Auditorijos persikėlimas į internetą susijęs su nemokamos informacijos kultūros plėtra. Todėl kyla grėsmė, kad leidėjų pelnui spaudimą darys dvi priešingos tendencijos: iš vienos pusės, mažėjant leidybos apimtims ir tiražams, didės knygos gamybos savikaina (jau dabar vyrauja nuomonė, kad knygos Lietuvoje brangios), o iš kitos pusės nemokamo / pigaus turinio prieinamumas kitose medijose didins skaitytojų jautrumą knygų kainai. Poreikis optimizuoti kaštus skatins rinkos koncentraciją.

Lietuvos leidėjų asociacija

Vokiečių g. 18A, 01130, Vilnius

El. paštas: info@lla.lt

UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“

J. Jasinskio g. 16 B, 03163 Vilnius

Tel.: +370 5 2526225

Faks.: +370 5 2526226

El. paštas: ekt@ekt.lt

Projektą dalinai finansuoja:

Lietuvos leidėjų
asociacija

www.lla.lt